

मार्गदर्शक सूचना

जा.क्र.कृ.आ./विप्र.२/गळीतधान्य/मा.सू/प्र.क्र. /३०४/१३
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, साखर संकुल
पुणे - ४११००५, दिनांक:- २४/५/२०१३

प्रति,

- 1) विभागीय कृषि सह संचालक (सर्व)
- 2) जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी (सर्व)
- 3) कृषि विकास अधिकारी (सर्व)

विषय - आयसोपोम योजनेअंतर्गत केंद्र पुरस्कृत गळीतधान्य उत्पादन कार्यक्रम व मका विकास कार्यक्रम सन
२०१३-१४

Intigrated Scheme of Oilseed, Pulses, Oil Pam and Maize (ISOPOM) 2013-14

संदर्भ- केंद्र शासनाचे पत्र क्रमांक १४-१/२०१३-सीए-२. दि. ०६/०५/२०१५

प्रस्तावना:-

तंत्रज्ञान प्रात्यक्षिके, सुधारीत बियाण्यांचा वापर, एकात्मिक पिक संरक्षण, एकात्मिक मुलद्रव्य व्यवस्थापन, सुधारीत कृषि औजारांचा वापर, शेतकरी प्रशिक्षण व सहलींद्वारे गळीतधान्य व मका पिकाच्या क्षेत्र व उत्पादकतेमध्ये वाढ करणे.

निवडण्यांत आलेले जिल्हे :-

केंद्र शासनाच्या सूचनेनुसार ज्या जिल्हयांचे संबंधीत पिकाचे क्षेत्र जास्त आहे परंतु राज्याच्या उत्पादकतेच्या तुलनेत उत्पादकता कमी आहे आणि ज्या जिल्हयांचे क्षेत्र कमी आहे आणि उत्पादकता सरासरीपेक्षा जास्त आहे अशा जिल्हयांची निवड या योजनेत संबंधीत पीकाखाली करण्यांत आलेली आहे. त्याचा तपशील पुढीलप्रमाणे आहे

पीक निहाय निवडण्यात आलेल्या जिल्हयांची यादी

सोयाबीन (१२)		भुईमूग (४)	करडई (४)	तीळ (३)	जवस (७)	मका (१२)	
बीड	अकोला	नाशिक	अहमदनगर	उस्मानाबाद	बीड	नाशिक	सोलापूर
लातूर	वाशिम	धुळे	बीड	नांदेड	उस्मानाबाद	धुळे	सांगली
उस्मानाबाद	यवतमाळ	पुणे	उस्मानाबाद	परभणी	नागपूर	नंदुरबार	औरंगाबाद
नांदेड	वर्धा	सांगली	परभणी		चंद्रपूर	जळगाव	जालना
हिंगोली	नागपूर				गोंदिया	अहमदनगर	बुलढाणा
बुलढाणा	चंद्रपूर				भंडारा	बीड	उस्मानाबाद
					गडचिरोली		

सन २०१३-१४ मध्ये केंद्र पुरस्कृत गळीतधान्य उत्पादन कार्यक्रम १०० हे. च्या लघुप्रकल्पामध्ये व मका विकास कार्यक्रम २०० हेक्टरच्या लघुप्रकल्पामध्ये राबविणे बंधनकारक आहे.

या प्रकल्पाचे उद्दीष्ट व परीणाम काय अपेक्षित आहेत याची नीट मांडणी करून लघुप्रकल्प तयार करण्यात यावेत. प्रकल्प पूर्ण झाल्यानंतर त्यात कितपत यश आले आहे ते नमुद करून प्रगती अहवाल तयार करण्यात यावेत. तसेच त्याची विविध बाबींच्या फोटोसहीत यशोगाथा तयार करण्यात यावी.

लाभार्थीची निवड

1. लाभार्थ्याची निवड कृषि सहाय्यकाने करावी. तदनंतर त्यास मंडळ कृषि अधिकारी यांनी तपासून मान्यता दयावी. मान्य केलेल्या लाभार्थीची यादी ग्रामपंचायतीच्या नोटीस बोर्डवर लावण्यात यावी.
 2. केंद्र शासनाच्या निर्णयानुसार एकूण वाटपाच्या १६ टक्के तरतूद अनुसूचित जातीसाठी व ८ टक्के तरतूद अनुसूचित जमातीसाठी राखून त्यानुसार कार्यक्रम राबविण्यात यावा.
 3. एकूण तरतूदीच्या कमीत कमी ३० टक्के तरतूद अल्प, अत्यल्प, अपंग व महिला शेतक-यांसाठी ठेवावी.
 4. शेतकरी हा शेतकरी मासिकाचा वर्गनीदार असणे अनिवार्य आहे.
 5. उपविभाग व जिल्हास्तरावरून याचे सनियंत्रण करण्यात यावे.
- आत्मा अंतर्गत गटांची आणि कोरडवाहू शेती आभियाना अंतर्गत गावांची निवड या कार्यक्रमासाठी करावी.

1) प्रकल्प तयार करणे

सोबत प्रपत्र १ मध्ये जिल्हानिहाय, पिकनिहाय राबवावयाच्या लघुप्रकल्पांची संख्या दिली आहे. पीकाचे क्षेत्रानुसार तसेच जेथे क्षेत्र वाढीस व उत्पादकता वाढीस वाव आहे याचा विचार करून तालुकानिहाय/मंडळनिहाय राबवावयाचे लघुप्रकल्पांची संख्या निश्चित करावी व संबंधिताना तसे कळविण्यात यावे व प्रकल्प अहवाल तयार करण्याच्या सूचना देण्यात याव्यात. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी त्यांच्या जिल्हयांतील ज्या तालुक्यांत पिकाचे क्षेत्र जास्त आहे परंतु उत्पादकता कमी आहे आणि क्षेत्र कमी परंतु उत्पादकता सरासरीपेक्षा जास्त आहे अशा तालुक्यांची प्रकल्पांतर्गत निवड करावी. अशा प्रकारे निवडलेल्या तालुक्यातील मंडळाची व गावांची निवड करावी. जिल्हयांतील सर्व तालुक्यामध्ये हा प्रकल्प राबविला गेला पाहिजे अशी धारणा नाही.

मुलभूत सर्वेक्षण व प्रकल्प आराखडा करणे.

- उत्पादन व उत्पादकता आधारीत प्रकल्पांची निवड व प्रकल्प अहवाल तयार करताना खालील बाबींचे मुलभूत सर्वेक्षण करण्यात यावे
- निवडलेल्या क्षेत्रातील पीकनिहाय क्षेत्राचा तपशील प्रकल्पात दर्शविणे.
- पीकनिहाय व वाणनिहाय क्षेत्र व वाण निहाय उत्पादकता प्रकल्पात दर्शविणे.
- जमिन आरोग्य पत्रिका नुसार जमीनीचा सामु तसेच उपलब्ध नत्र,स्फुरद, पालाष व सुक्ष्ममुलद्रव्ये यांचा तपशील प्रकल्पात दर्शविणे
- उपलब्ध सिंचन सुविधा त्यातील सिंचना खालील क्षेत्र व गळीतधान्य पिकासाठी उपलब्ध होणारे सिंचनाचा तपशील

- उपलब्ध ट्रॅक्टर/पॉवर टीलर/बैल जोडी संख्या तसेच औजारे निहाय प्रकल्पातील उपलब्धता
- पीकनिहाय निविष्ठा वापराचे प्रमाण व शिफारस प्रमाणे मात्रा व प्रत्यक्षात वापराचा तपशील
- उपलब्ध कुशल व अकुशल मनुष्यबळ सर्व्हिस प्रोव्हायडरची संख्या व सेवेचा तपशील
- निविष्ठा उपलब्धतेच्या सुविधा तसेच तयार झालेल्या कृषि मालाची पणन व्यवस्था शेतकरी समुह/गटाची निवड करणे व प्रकल्पात सहभागी होण्याकरीता त्यांची संमती घेणे.

उपरोक्त बाबींचा विचार करून गळीतधान्य मध्ये सोयाबीन, भुईमुग करडई २५० हे व तीळ आणि जवस १०० हेक्टर क्षेत्राचा व मका मध्ये २०० हेक्टर क्षेत्राचा लघुप्रकल्प आराखडा तयार करावा व क्षेत्र व उत्पादकता वाढीचे लक्षांक ठरविण्यात यावेत व त्याचे नियोजन करण्यात यावे. लक्षांक ठरविताना सर्वात जास्त साध्य झालेली उत्पादकतेपेक्षा १५ टक्के जास्त प्रमाणात लक्ष निर्धारित करून वरील सर्व बाबींचा समावेश करून प्रकल्प आराखडा तयार करून त्यास जि.अ.कृ.अ यांची मान्यता घेऊन प्रकल्प सुरू करावा.

- 2) सर्व प्रकल्पातील शेतक-यांचे गट करून गटामार्फत कार्यक्रम राबविण्यास बंधनकारक करण्यात यावेत. आत्मा योजनेअंतर्गत स्थापन करण्यात आलेल्या गटांना प्राधान्य देण्यात यावे.
- 3) गळीतधान्य पिकांमध्ये सर्वसाधारणपणे १० हे. चे गट तयार करून प्रत्येक २० हे. मागे एक गटप्रमुख म्हणून एका प्रगतिशील शेतक-याची निवड करण्यात यावी म्हणजेच एका प्रकल्पामध्ये सर्वसाधारण १० गट तयार करून त्याचे प्रत्येकी १ प्रमाणे १० गटप्रमुखांची निवड करण्यात यावी.
- 4) मका पिकांमध्ये सर्वसाधारणपणे २० हे.चे लघुगट तयार करून प्रत्येक २० हे. मागे एक गटप्रमुख म्हणून एका प्रगतिशील शेतक-याची निवड करण्यात यावी म्हणजेच एका प्रकल्पामध्ये सर्वसाधारण १० गट तयार करून त्याचे प्रत्येकी १ प्रमाणे १० गटप्रमुखांची निवड करावी.
- 5) गट प्रमुखांच्या सहाय्याने राबवावयाच्या कार्यक्रमाचे नियोजन करण्यात यावे. तसेच त्याचे वेळापत्रकही तयार करण्यात यावे. महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ, महाराष्ट्र कृषि उदयोग विकास महामंडळ, महाराष्ट्र लघु उदयोग विकास महामंडळ व महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघ यांचे क्षेत्रिय अधिका-यांशी संपर्क साधून निविष्ठांचा पुरवठा कोणत्या ठिकाणी करावयाचा आहे याची माहिती द्यावी व निविष्ठा पुरवठ्याचे नियोजन करण्यात यावे. तसेच प्रत्येक प्रकल्पामध्ये गट निर्मिती या नाविण्यपूर्ण बाबीचा अंतर्भाव केलेला असून त्यासाठी तरतुद दर्शविणेत आली आहे. प्रकल्पातील संपुर्ण क्षेत्रासाठी निविष्ठांचा तपशील व त्याची उपलब्धता देण्यात यावी.
- 6) प्रत्येक प्रकल्पामध्ये घ्यावयाचा कार्यक्रम पिकनिहाय प्रात्यक्षिके प्रपत्र (२) मध्ये दर्शविण्यात आली आहे. गट निर्मिती करताना सदरच्या गट संघटनासाठी आवश्यक रेकॉर्ड माहितीपुस्तिका देण्यात यावी गटांच्या नावाचा संयुक्त स्वाक्षरीने बँकेत खाते उघडून गटामार्फत वर्गणी जमा करून बँक खात्यामध्ये जमा करावी जमा केलेल्या निधीतून गटासाठी प्रकल्पात न मिळणाऱ्या निविष्ठा खरेदी करून गटामार्फत वाटप करावी. सदरील गटाची नोंदणी आत्मा संस्थेकडे केल्याशिवाय गट निर्मितीवरील खर्च करण्यात येऊ नये. यामध्ये प्रत्येक प्रकल्प हा एक विशेष कार्य आधारभूत घेवून अंमलबजावणी करणेचा आहे. विशेष कार्यानुसार प्राथमिक प्रशिक्षण (विस्तार कार्यप्रणाली) ठरविणेत यावी. हंगामपूर्व प्रशिक्षणामध्ये राबवावयाच्या कार्यक्रमा बाबत

माहीती दयावी तसेच तांत्रिक बाबींचे मार्गदर्शन करावे. तसेच पुरवठा करण्यात येणा-या निविष्ठांचे वाटपा बाबतचे वेळापत्रक शेतक-यांना अवगत करून देण्यात यावे.

- 7) सुधारीत कृषि औजारांची उपलब्धता व सेवा उपलब्ध होण्यासाठी स्वयंरोजगार सेवा पुरवठादार गट तयार करण्यात यावे व स्थानिक गरजे नुसार गटास किंवा वैयक्तिक लाभार्थ्यांना प्रपत्र (२) मध्ये दर्शविलेल्या निविष्ठा व औजारांचा अनुदानावर प्रकल्पात पुरवठा करण्यात यावा.
- 8) बियाणे उत्पादन, बियाणे वाटप, एकात्मिक अन्न द्रव्ये व्यवस्थापन (जिप्सम व सुक्ष्ममुलद्रव्ये), शेतकरी शेतीशाळा इ. कार्यक्रम राबविण्यासाठी सर्वसाधारण मार्गदर्शक सूचना सोबत देण्यात आलेल्या आहेत.
- 9) प्रकल्पामध्ये समाविष्ट घटक जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी व कृषि विकास अधिकारी यांनी समन्वयानी राबविणेचा आहेत याची जबाबदारी संयुक्तरित्या राहिल.

सोयाबीनचे व मका पिकाचे खाजगी संस्थेच्या सहभागातून प्रकल्प राबविण्यात येणार आहेत. योजनेतील काही घटकांचा या प्रकल्पांमध्ये समावेश करण्यात आला आहे. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी व कृषि विकास अधिकारी यांनी संबंधीत कंपनीच्या प्रतिनिधीच्या समन्वयानी सदर प्रकल्प राबवायचा आहे. या बाबत स्वतंत्ररित्या सूचना निर्गमित करण्यात येतील.

प्रकल्पा बाहेरील राबवावयाच्या बाबींसाठी क्षेत्र व लाभार्थी निवडण्यासाठीचे निकष :-

प्रकल्पा बाहेर राबवावयाचा जिल्हा निहाय बाब निहाय कार्यक्रम प्रपत्र ३ मध्ये देण्यात आला आहे तथापि सदर कार्यक्रमास स्थानिकरित्या प्रकल्प क्षेत्रात वाव व मागणी असल्यास अशा ठिकाणी प्रकल्प क्षेत्राबाहेरील कार्यक्रमातील बाबी प्रकल्प क्षेत्रात प्राधान्याने राबविण्यात याव्यात. तसेच प्रकल्पांतर्गत व प्रकल्पाबाहेरील असा एकुण कार्यक्रम प्रपत्र ४ मध्ये देण्यात आला आहे. त्याप्रमाणे कार्यवाही करावी.

सदरचा कार्यक्रमस केंद्र शासनाची मंजूरी दिनांक ६/०५/२०१३ रोजी प्राप्त झाली आहे. पिकनिहाय, बाबनिहाय आणि जिल्हानिहाय सोबत जोडण्यात येत आहे.

सोबत :- वरीलप्रमाणे

कृषि संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण)
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य,
पुणे ४११ ००५

आयसोपॉम योजनेअंतर्गत केंद्र पुरस्कृत गळितधान्य व मका विकास कार्यक्रम सन २०१३-१४

Intigrated Scheme of Oilseed, Pulses, Oil Pam and Maize (ISOPOM) 2013-14

मार्गदर्शक सूचना.

उद्देश :-

केंद्र शासनाने दिलेल्या वित्तीय मंजूर कार्यक्रमाच्या निधीतून राज्याच्या गळितधान्य व मका पिकांच्या एकूण उत्पादनात वाढ करण्याकरिता कीड व रोगांचा प्रतिबंध करणे व जादा उत्पादन देणा-या नवीन वाणाचे प्रमाणित बियाणे शेतकरी स्तरावर उत्पादन व उपलब्ध करून देणे या प्रमुख बाबी आहेत. यासाठी सुधारीत व संकरीत बियाणे शेतक-यांना पुरवून गळितधान्य व मका उत्पादनात वाढ करणे, हा कार्यक्रमाचा मुख्य उद्देश आहे. यासाठी बियाणे बाबींवर विशेष भर देण्यात येत आहे. कार्यक्रमांतर्गत बियाणे बाबीं खालीलप्रमाणे राबविण्यात याव्यात.

योजना अंतर्गत घटक

बियाणे

(अ) मूलभूत बियाणे खरेदी - (आयुक्तालय स्तर)

मूलभूत बियाणे खरेदीसाठी भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद, नवी दिल्ली जो दर निश्चित करेल त्यानुसार १०० टक्के अनुदानावर देय राहिल. मूलभूत बियाणे उत्पादन व वाटप करण्याकरिता भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद, नवी दिल्ली ही प्रमुख संस्था असून या संस्थेमार्फत बियाणे वाटपाचे नियोजन केले जाते. यासाठी संबधित कृषि विद्यापीठ, व महाबीज यांनी निश्चित केलेल्या पीकाच्या निश्चित वाणाचे मूलभूत बियाणाची देयके मूलभूत बियाणे खरेदी केल्याच्या पुराव्यासह आयुक्तालयास प्रस्तावाद्वारे खरीप हंगामाचे दिनांक १५ ऑगस्ट पर्यंत, रब्बी हंगामाचे १५ डिसेंबर पर्यंत आणि उन्हाळी हंगामाचे २५ फेब्रुवारी पर्यंत पूर्वी पाठवावीत. त्याची छाननी केल्यानंतर अनुज्ञेय खरेदी किंमतीच्या १०० टक्के अनुदानाची रक्कम संबंधितांना आयुक्तालयस्तरावरून वितरीत करण्यांत येईल. राज्यातील कृषि विद्यापीठचे, प्रक्षेत्रावर उत्पादन झालेल्या पैदासकार बियाण्याची कृषि खात्याने दिलेल्या आवंटनाप्रमाणे खरेदी महाबीज/ता.बि.के. करतात. महाबीज व कृषि विद्यापीठे, यांनी खरेदी केलेल्या बियाण्याची अदायगी कृषि आयुक्तालयाकडून करण्यात येईल. तालुका बीज गुणन केंद्रावर कार्यक्रमांतर्गत खरेदी करण्यात आलेल्या मूलभूत बियाणांची देयके जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी कार्यालयास सादर करावीत व जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी मूलभूत बियाणे खरेदीची देयके अदा करावीत. यासाठी आवश्यक निधीची मागणी आयुक्तालयास करण्यात यावी. गळितधान्य अंतर्गत समाविष्ट पिकांचे बियाणे बदलाचे प्रमाण येत्या ३ वर्षांमध्ये दुप्पट करण्याच्या अनुषंगाने मूलभूत बियाणे खरेदी करून पायाभूत बिजोत्पादनाचा कार्यक्रम तालुका बीज गुणन केंद्र वर मोठ्या प्रमाणात राबविण्यात यावा.

सन २००२ नंतर अधिसूचित वाणांचा जास्तीत जास्त वापर करण्यात यावा. सन २००२ पूर्वी अधिसूचित झालेल्या वाणांचा विचार अर्थ सहाय्यासाठी करण्यात येऊ नये.

(ब) पायाभूत बियाणे उत्पादन कार्यक्रम - (आयुक्तालय स्तर)

केंद्र पुरस्कृत गळितधान्य उत्पादन कार्यक्रमांतर्गत पायाभूत बियाणे उत्पादनाकरिता प्रति क्विंटल रु. १०००/- अनुदान देय आहे. तालुका बीज गुणन केंद्रावर पायाभूत बियाणे उत्पादनाचा महाबीजचा कार्यक्रमाव्यतिरिक्त राबविणेत येतो यासाठी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी स्तरावरून नियोजन करून पायाभूत बियाणे उत्पादनासाठी लागणाऱ्या मुलभूत बियाण्याची वाणनिहाय मागणी तात्काळ कृषि विद्यापीठाकडे नोंदवावी. तालुका बीज गुणन केंद्रावर किती क्षेत्रावर पायाभूत बियाणे उत्पादनाचा कार्यक्रम राबविला आहे याची माहिती पेरणी होताच कृषि आयुक्तालयास कळवावी व बीज गुणांकानुसार किती बियाणे उपलब्ध होईल याचा अंदाज घेऊन प्रति क्विंटल रुपये १०००/- नुसार अनुदानाची मागणी नोंदवावी. त्याप्रमाणे त्यांना अनुदान वर्ग करण्यात येईल. वेळेत मागणी न नोंदविल्यास अनुदानाचा विचार केला जाणार नाही.

महाबीज अकोला व राष्ट्रीय बीज निगम, राष्ट्रीय शेती महामंडळे, कृभको, नाफेड, इफको व राज्यातील कृषि विद्यापीठे या संस्थांना अनुदान देय राहिल. या संस्थांनी उत्पादित केलेल्या पायाभूत बियाण्याचा अंतिम अहवाल बीज प्रमाणिकरण यंत्रणेने अंतिम प्रमाणित केलेल्या पायाभूत बियाण्याच्या मुक्तता अहवालासह आयुक्तालयास खरीपचे डिसेंबर अखेर पर्यंत व रब्बीचे फेब्रुवारी अखेरपर्यंत सादर करावेत. हे अनुदान संबंधित उत्पादक संस्थेस आयुक्तालयस्तरावरून अदा करण्यात येईल. मंजूर कार्यक्रमाचे मर्यादेतच अनुदान देय राहिल. या पेक्षा जास्त उत्पादित बियाण्याला अनुदान मिळणार नाही.

(क) प्रमाणित बियाणे वाटप -(आयुक्तालय स्तर)

महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ, तालुका बिज गुणन केंद्र, कृषि विद्यापीठ, एन.एस.सी व कृषी विज्ञान मंडळ या संस्थांनी वाटप केलेले प्रमाणित बियाणे अनुदानास पात्र राहिल. तालुका बिज गुणन केंद्रावर उपलब्ध असलेल्या बियाण्यास प्रथम प्राधान्य देण्यात यावे. सन २००२ पूर्वी अधिसूचित झालेल्या वाणांचा विचार अर्थ सहाय्यासाठी करण्यात येणार नाही. सोयाबीनचे नविन व इतर वाणांचा वापर वाढण्याच्या दृष्टीने सोयाबीनच्या जे.एस ३३५ या वाणास अनुदान दिले जाणार नाही. योजनेत प्रमाणित बियाणाचा पुरवठा करण्यापूर्वी संबंधित पुरवठादार संस्थेने पुरवण्यात येणारे वाण, दर, मात्रा व पुरवठा नियोजनास कृषी आयुक्तालयाची मान्यता घेणे बंधनकारक आहे. अनुदानावर पुरविण्यात आलेले बियाण्याचे देयक आयुक्तालयास सादर करतांना संबंधित जिल्हा अधिक्षक कृषी अधिकारी / कृषी विकास अधिकारी यांचे पुढील नमुन्यातील उपयोगीता प्रमाण पत्र व बीज प्रमाणीकरण यंत्रणेचे लॉटनिहाय मुक्तता प्रमाण पत्र सादर करणे आवश्यक आहे. निधी उपलब्धते नुसार प्रमाणित बियाणे वाटपास अनुदान दिले जाईल.

प्रमाण पत्र

प्रमाणित बियाणे वाटप उपयोगीता

आयसोपॉम योजनेअंतर्गत केंद्र पुरस्कृत गळीतधान्य व मका विकास कार्यक्रम सन २०१३-१४

जिल्ह्याचे नाव -

बियाणे पुरवठा करणा-या संस्थेचे नाव-

प्रमाणित करण्यात येते की, कृषि विद्यापीठ /महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंड मर्यादित/एनएससी मार्फत खरीप/रबी/उन्हाळी हंगामात खालील प्रमाणे वाटप करण्यात आले आहे.

अ. क्र	पिक व वाण	बियाणे प्रकार (प्रमाणित/सत्यतादर्शक)	बियाणे विक्री प्रती क्विंटल (रु)	बियाण्याचा पुरवठा (क्विंटल)	एकूण वाटप (क्विंटल)	शिल्लक बियाणे (क्विंटल)	बियाणे करणा-या कडील वहीमध्ये साठा नोंद क्र.	पुरवठा संस्थे नोंद पृष्ठ	लाभार्थी शेतकरी संख्या
१									
२									
	एकूण								

- वाटप करण्यात आलेल्या बियाण्याच्या गुणवत्ता तपासण्या करिता नमुने घेऊन विश्लेषण करण्यात आले आहे व फक्त प्रमाणित आलेल्या नमुन्याचा वरील प्रमाण पत्रात समावेश करण्यात आला आहे.
- वाटप करण्यात आलेल्या बियाण्याचे गुणवत्ते विषयी काही तक्रार आलेली नाही.
- सदर बियाणे अनुदान वजा जाता रु /- प्रती क्विंटल दराने वाटप केले आहे.
सदर बियाणे महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंड मर्यादित/एनएससी मार्फत खरीप/रबी/उन्हाळी हंगामात वाटप करण्यात आले असल्यामुळे शासनाने निश्चित केलेल्या दराने अनुदान देण्याबाबत शिफारस करण्यात येते.

दिनांक ----

बियाणे पुरवठा करणा-या संस्थेचे
प्रतीनिधी

कृषी विकास अधिकारी
जिल्हा परिषद

(ड) पायाभूत सुविधा - विभागीय कृषि सह संचालक स्तर.

सदरचा घटक विभागीय कृषि सह संचालक यांचे स्तरावरून राबवावयाचा आहे. कृषि विभागाचे तालुका बीज गुणन केंद्रे, कृषि विद्यापीठे व कृषि विज्ञान केंद्र यांच्या प्रक्षेत्रावर सिंचन सुविधेमध्ये वाढ करणे जून्या विहिरीची खोदाई करणे, इलेक्ट्रिक मोटार बसविणे, मळणीसाठी सुविधा करणे लहान बीज प्रक्रिया संयंत्र व साठवणूकीसाठी गोडाऊन बांधणे यासाठी अनुदान देय आहे. विभागातील ज्या प्रक्षेत्रावर गळितधान्य अंतर्गत समाविष्ट पिकांचे बियाणे बदलाचे प्रमाण येत्या ३ वर्षांमध्ये दुप्पट करण्याच्या अनुषंगाने बियाणे उत्पादन कार्यक्रम (पायाभूत/प्रमाणित) घेतला जातो अशा प्रक्षेत्रावर गोडाऊन, खळे तसेच सिंचन सुविधा यासाठी जूनी विहिर खोदाई, इलेक्ट्रिक मोटार या पायाभूत सुविधा निर्माण करण्यात याव्यात. यासाठी प्रक्षेत्र निहाय उपलब्ध पायाभूत सुविधा व आवश्यक पायाभूत सुविधा याच्या माहितीचा सर्वसाधारण अभ्यास करून आवश्यक त्या पायाभूत सुविधा निर्माण कराव्यात. कृषि उप संचालक, (ता.बी.के) यांनी याबाबत प्रक्षेत्रनिहाय पायाभूत सुविधा निश्चित कराव्यात. अनुदानाचा दर केंद्रिय सार्वजनिक बांधकाम विभाग व राज्य सार्वजनिक बांधकाम विभाग यांचे प्रचलित दरानुसार १०० टक्के अनुदान देय असून, त्याचा केंद्र व राज्य हिस्सा ५०. ५० टक्के असा राहिल.

केंद्र पुरस्कृत गळितधान्य विकास कार्यक्रमांतर्गत बियाणेची साठवण करण्याकरिता तसेच बिजोत्पादन केंद्रावर बियाणे उत्पादन वाढविण्यासाठी निरनिराळ्या सुविधा निर्माण करणेकरिता १०० टक्के अर्थसहाय्यापैकी केंद्र शासनामार्फत ५० टक्के आणि राज्य शासनामार्फत ५० टक्के असे देय आहे. पायाभूत सुविधाकरिता अर्थसहाय्य उपलब्ध करून देताना पुढील बाबींकरिता अर्थसहाय्य उपलब्ध करून देण्याचे केंद्र शासनाने सूचविले आहे.

बिजोत्पादन प्रक्षेत्रावर पाणी पुरवठ्याच्या सुविधा उपलब्ध करून घेण्याकरिता बोअरवेल/टयूबवेल खोदणे व विध्दुतपंप खरेदी करणे याबाबी घेण्यात याव्यात. परंतु यामध्ये कॅनॉल्सला पक्के लायनिंग करणे, प्रक्षेत्राचे सपाटीकरण करणे, प्रक्षेत्रास कुंपण करणे, कार्यालयीन इमारतीचे बांधकाम करणे इत्यादी बाबींचा समावेश नाही. पाणी पुरवठ्याच्या सुविधा करणे इत्यादीबाबींचा समावेश नाही. परंतु विध्दुत पुरवठ्याकरिता तारा ओढणे किंवा पॉवर लाईन्स अथवा ट्रान्सफॉर्मर बसविणे याकरिता खर्च करता येणार नाही.

बिजोत्पादन प्रक्षेत्रावर अ'यावत डी-ह्यूमिडीफिकेशन तंत्रज्ञानासह साठवणूक सुविधांची निर्मिती करणे. याकरिता खर्च करता येईल. तसेच बियाणे उत्पादन केल्यानंतर काढणी पश्चात सुविधांच्या निर्मितीकरिता जसे (Threshing Floor) तसेच बियाणे सुकविण्याकरिता (Drying Floor) यांची निर्मिती करता येईल परंतु बिजोत्पादन प्रक्षेत्राच्या बिजोत्पादन क्षमतेच्या मर्यादेतच या सुविधांची क्षमता असणे आवश्यक आहे.

पाणी पुरवठ्याच्या सुविधांची निर्मिती या अंतर्गत विहिरीचे बांधकाम करणे तसेच विहिरीची खोली वाढविणे, विध्दुत पंपाची खरेदी आणि तुषार सिंचन संचाची खरेदी याकरिता देखिल अर्थसहाय्य देय राहिल.

ठिबक सिंचन संचाची सुविधा उपलब्ध करून घेण्याकरिता या घटकांतर्गत खर्च करता येणार नाही.

वरील सर्व सुविधांची निर्मिती करताना केंद्र किंवा राज्य बांधकाम विभागामार्फत घोषित करण्यात येणा-या दरपत्रकानुसार तयार केलेले आराखडे आणि खर्चाची अंदाजपत्रके सक्षम अधिकाऱ्यांच्या तांत्रिक मान्यतेसह व जागा उपलब्धतेबाबत ७/१२ उताऱ्यासह प्रस्ताव राज्य शासनाच्या शिफारशीने केंद्र शासनाच्या कृषि विभागातील आयसोपॉम (टीएमओपी) कक्षाकडे सादर करावयाच्या आहेत.

प्रक्षेत्रावर निर्मिती करावयाच्या पायाभूत सुविधांचे खर्चाची अंदाजपत्रके व आराखडे आयुक्तालय स्तरावर आपल्या स्वयंपूर्ण शिफारशीने इंग्रजीमध्ये एक मूळप्रत व दोन सत्यप्रती अशा तीन प्रतीत सादर करावेत. १५ जून २०१३ अखेर पर्यंत सादर करावेत. त्यानंतर सदरचे प्रस्ताव राज्य शासनाच्या शिफारशीने केंद्र शासनास सादर करण्यात येतील. कोणत्याही परिस्थितीत केंद्र शासनाची मंजूरी प्राप्त झाल्याशिवाय या घटकांतर्गत खर्च करता येणार नाही.

याबाबीचे अनुदान (केंद्र व राज्य हिस्सा) विभागीय कृषि सह संचालक यांचे स्तरावर उपलब्ध करून देण्यात येईल.

प्रसिध्दी :

योजनेची स्थानिक वर्तमानपत्रात प्रचार व प्रसिध्दी, यशोगाथा, घडीपत्रिका, माहिती पत्रिका यासाठी हा निधी उपलब्ध आहे. याबाबतची कार्यवाहीची जबाबदारी कृषि उपसंचालक (माहिती) यांची राहिल त्याचेकडे यासाठीचा निधी उपलब्ध करून दिला जाईल. या बाबीसाठी केंद्र हिस्सा १०० टक्के आहे.

(इ) जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचेमार्फत राबवावयाचा कार्यक्रम :-

१) ग्राम बीजोत्पादन कार्यक्रम	२) गट प्रात्यक्षिके
३) भुईमुग मल्ल प्रात्यक्षिके	४) सूक्ष्म मूलद्रव्यांचे वाटप.
५) एकात्मिक किड व्यवस्थापन अंतर्गत
अ) शेतकरी शेतीशाळा,	
ब) जैविक किड नियंत्रण प्रात्यक्षिके	
६) विस्तार अधिकारी प्रशिक्षण	७) फॉस्पो जिप्सम वाटप
८) जैविक खते /जिवाणू संवर्धन पाकीटे	९) पीक संरक्षण औषधे
१०) तणनाशकांचा पुरवठा	११) प्रमाणित बियाणे वाटप (मका)
नाविण्यपूर्ण बाबी	
१२) शेतकरी प्रशिक्षण सहल	१३) शेतकरी गट निर्मिती व प्रशिक्षण
१४) टिओएफ (प्रशिक्षक/अधिकारी प्रशिक्षण)	

१. ग्राम बीजोत्पादन कार्यक्रम

जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी यांनी हंगामाच्या सुरवातीस ग्राम बिजोत्पादनाची आखणी करावी. डॉ. स्वामीनाथन् समितीने गळीतधान्य ग्राम संकल्पनेचा पुरस्कार केला आहे. या संकल्पनेअंतर्गत राज्यातील कांही गावे गळीतधान्य गावे म्हणून विकसित करावयाची आहेत. यासाठी जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी यांचे स्तरावरील समितीने जिल्ह्यातील कार्यक्रमाचा सारासार विचार करून अशा गावांची निवड शक्य तितक्या लवकर करावी. गळीतधान्य ग्राम म्हणून विकसित करावयाच्या गावांमध्ये शक्यतो बिजोत्पादनाचा कार्यक्रम घ्यावा, कार्यक्रम आयोजित करताना गळीतधान्य ग्राम योजनेखालील गावांना प्राधान्य द्यावे. ग्रामबिजोत्पादन कार्यक्रम घेण्यास तालुका बीज गुणन केंद्राच्या सभोवतालची गावे निवडून अंमलात आणावा व त्या तालुका बीज गुणन केंद्रामध्ये पुढील वर्षासाठी पायाभूत बियाणे उत्पादनाचाही कार्यक्रम स्वतंत्रपणे घ्यावा. हे बियाणे पुढील वर्षी त्या गावामध्ये ग्रामबिजोत्पादनासाठी देणे शक्य होईल.

बीज प्रमाणीकरण यंत्रणेकडे शेतक-यांची नावे नोंदणी करावी. ता.बि.के. वरिल बीज प्रक्रिया सयंत्रावर बीजप्रक्रिया करण्यासाठी मान्यता घेण्यासाठी संबंधित तालुका कृषि अधिकारी यांनी बीज प्रमाणीकरण यंत्रणेकडे रिटसर अर्ज करावा व ग्रामबिजोत्पादन योजनेतील बियाणे याच सयंत्रावर प्रक्रिया करून घ्यावे.

तालुका कृषि अधिकारी/मंडळ कृषि अधिकारी यांनी ग्राम बिजोत्पादन योजनेखाली शेतकरी निवडतांना मुख्यतः शेतकऱ्यांच्या स्वयंसहाय्य गट/गावातील शेतकरी संघ/महिला स्वयंसहाय्य गट/ विद्यापीठ /कृषिविज्ञान केंद्र यांना प्राधान्य द्यावे. या गटामार्फत घेण्यात येणा-या कार्यक्रमाचे अनुदान जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी यांचेकडे वर्ग करण्यात येईल.

१० वर्षांच्या आतील संशोधित वाणांना ग्रामबिजोत्पादन कार्यक्रमातील अनुदान महाबीज अकोला, राष्ट्रीय बीज निगम, राष्ट्रीय शेती महामंडळे, कृभको, नाफेड, इफको, कृषि विज्ञान केंद्र, अशासकीय संस्था, खाजगी संस्था व शेतक-यांचे गट यांना देय राहिल. बीजोत्पादन कार्यक्रमांमध्ये उत्पादित केलेल्या बियाणासाठी रु. १०००/- प्रति क्विंटल प्रमाणे प्रोत्साहनात्मक अनुदान देय राहिल. आपल्या जिल्ह्यामध्ये गळीतधान्य पीकाचे प्रमाणित बियाण्याची उपलब्धता पाहून आपली कोणत्या वाणाचे प्रमाणित बियाण्याची उपलब्धता वाढविण्याची गरज आहे हे पाहून प्रमाणित बियाणे उत्पादन कार्यक्रमाचे नियोजन संबंधित जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी यांनी करावे. आपल्या जिल्ह्यात गळीतधान्य पिकांचे सध्याचे बियाणे बदलाचे प्रमाण किती आहे व बियाणे बदलाचे प्रमाण किती पाहिजे हे पाहून त्या त्या पिकाचे बियाणे उत्पादनाचे प्रमाण पाहून त्या त्या पिकाचे किती क्षेत्रावर बिजोत्पादन करावयाचे आहे याचे नियोजन जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी यांनी करावे. कोणत्या वाणाचे किती प्रमाणात बिजोत्पादन करावयाचे आहे हे ठरविण्यासाठी जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी स्तरावर एक समिती स्थापन करण्यात यावी त्यामध्ये उपविभागीय कृषि अधिकारी आणि तालुका कृषि अधिकारी, कृषि विद्यापीठाचे संबंधित शास्त्रज्ञ व बीज प्रमाणीकरण यंत्रणा यांचा समावेश करावा व ग्रामबिजोत्पादन कार्यक्रमाची आखणी करावी. आखणी झाल्यानंतर ग्रामबिजोत्पादनासाठी लागणा-या पायाभूत बियाणाची मागणी संबंधित संस्थांकडे तात्काळ नोंदविण्यात यावी. या वर्षाच्या नियोजनाबरोबरच पुढील दोन वर्षांचे बिजोत्पादनाचे नियोजन करण्यात यावे. त्यानुसार लागणा-या मूलभूत बियाणाची मागणी नोंदवून ठेवावी. जेणेकरून त्यापासून पुढील दोन वर्षांमध्ये ग्रामबिजोत्पादनासाठी लागणारे पायाभूत बियाणे तालुका बीजगुणन केंद्र व विद्यापीठ प्रक्षेत्रावर तयार करता येईल.

ग्रामबिजोत्पादनाची आखणी करताना त्याचे प्रमाणीकरण व प्रक्रिया या दोन्ही बाबीचे नियोजन करणे अत्यंत महत्वाचे आहे. प्रक्रियासाठी किती बियाणे उपलब्ध होणार आहे याचा अंदाज घेऊन त्यासाठी सुविधा कोणकोणत्या केंद्रावर केल्या आहेत हे पहावे व या कार्यक्रमातून तयार झालेल्या सर्व प्रमाणित बियाणाची प्रक्रिया केली जाईल यासाठीचे नियोजन आतापासून करावे.

ग्रामबिजोत्पादनमध्ये उत्पादित झालेल्या प्रमाणित बियाण्यांची अदायगी होऊनही निधी शिल्लक राहात असल्यास त्या मर्यादेत प्रति क्वि. रु. १००० प्रमाणे महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ व कृषि विद्यापीठांमध्ये उत्पादित केलेल्या प्रमाणित बियाण्यापोटी अदायगी करण्यात यावी.

सन २०१३-१४ भुईमुग, सोयाबीन, तीळ, जवस, करडई या प्रमुख पिकांचा प्रमाणित बिजोत्पादन कार्यक्रम गट निर्मिती अंतर्गत निर्मित स्वयंसहाय्य गटामार्फत राबवावयाचा आहे.

अ) स्वयंसहाय्य गट / विद्यापीठ / कृषिविज्ञान केंद्र मार्फत बिजोत्पादन कार्यक्रम.

सन २०१३-१४ मध्ये भुईमुग, सोयाबीन, तीळ व करडई या प्रमुख पीकांचा प्रमाणित बिजोत्पादन कार्यक्रम स्वयंसहाय्य स्थापित गटामार्फत किंवा या योजनेत गट निर्मिती अंतर्गत राबवावयाचा आहे. यामध्ये स्वयंसहाय्य गट/शेतकरी गट/स्वयंसेवी संस्था/यांचा समावेश असेल. स्वयंसहाय्य गटाची निवड कृषि सहाय्यक यांच्या शिफारसीनुसार मंडल कृषि अधिकारी यांनी करावी. स्वयंसहाय्य गटामध्ये कमीतकमी १० शेतकरी असावेत. स्वयंसहाय्य गट या कार्यक्रमासाठी आवश्यक असणारा खर्च करण्यास तयार असावा. विकसित पाणलोट क्षेत्रात येणा-या गावातील स्वयंसहाय्य गटास प्राधान्य द्यावे. जेणेकरून पीकास संरक्षित सिंचन देण्याची सुविधा उपलब्ध होईल. स्वयंसहाय्य गटामार्फत किमान दहा हेक्टर क्षेत्रावर बिजोत्पादन कार्यक्रम घेणे आवश्यक आहे. दहा हेक्टर क्षेत्रात येणारे सर्व शेतकरी लाभ घेण्यास पात्र राहतील. बिजोत्पादन कार्यक्रमात उत्पादित करावयाचे वाण हे त्या गावातील बियाणेचे मागणीवर आधारित असावे, प्रमाणित बियाणे बिजोत्पादनासाठी आवश्यक पायाभूत बियाण्याची वाणनिहाय मागणी कृषि विद्यापीठ व महाबिज यांचेकडे तात्काळ नोंदवून स्वयंसहाय्य गटास सदर बियाणे हंगामापूर्वी वेळेत मिळेल याबाबतची शहानिशा जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी यांनी करणे आवश्यक आहे. तालुका बीज गुणन केंद्रावरिल पायाभूत बियाणे प्रथम वापरावे.

स्वयंसहाय्य गटामार्फत/ विद्यापीठ /कृषि विज्ञान केंद्रा मार्फत घेण्यात येणाऱ्या गळितधान्य पिकाचे बिजोत्पादन क्षेत्राचे बिजप्रमाणिकरण यंत्रणेकडे नोंदणी करणे बंधनकारक राहणार आहे. तसेच उत्पादित केलेल्या बियाण्यास बिज प्रमाणिकरण करणे बंधनकारक राहणार आहे. उच्च प्रतीचे बियाणे उत्पादित करणे. स्वयंसहाय्य गटाची जबाबदारी राहिल. बिजोत्पादन क्षेत्रावर पिकवाढीच्या कालावधीत स्वयंसहाय्यगट व मंडल कृषि अधिकारी यांचे सहाय्याने क्षेत्रात आढळून येणारी भेसळ वेळच्या वेळी काढून टाकावी. जेणेकरून उच्चप्रतीचे बियाणे उत्पादित होईल. बियाण्याचाही कार्यक्रम कृषि विभागाच्या नावाने स्वतंत्रपणे घ्यावा. हे बियाणे पुढील वर्षी इतर योजनातील कार्यक्रमासाठी त्या गावामध्ये ग्रामबिजोत्पादन यासाठी देणे शक्य होईल.

बिजोत्पादन कार्यक्रमांतर्गत भाग घेणारे स्वयंसहाय्य गटातील शेतकऱ्यांना तसेच ग्रामपातळीवर काम करणारे अधिकारी/कर्मचारी यांना आवश्यक ते सर्व तांत्रिक ज्ञान विलगीकरणाचे अंतर, भेसळ प्रतिबंध उपाय इत्यादी विषयक तपशिलवार प्रशिक्षण बीज प्रमाणीकरण यंत्रणेच्या सहाय्याने हंगामापूर्वी देण्यात यावे. याची

जबाबदारी उपविभागिय कृषि अधिकारी यांची राहिल. यासाठी गळितधान्य उत्पादन कार्यक्रमांतर्गत शेतकरी प्रशिक्षण या बाबीसाठी उपलब्ध करून दिलेल्या निधीचा वापर करण्यात यावा.

जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी बिजोत्पादन कार्यक्रमांतर्गत जिल्हानिहाय, तालुकानिहाय, गावनिहाय, पीकनिहाय, वाणनिहाय उत्पादीत करावयाच्या बियाण्याची माहिती विभागास सादर करावी.

बिजोत्पादन कार्यक्रमांतर्गत उत्पादित झालेल्या बियाण्याची प्रक्रिया करणे स्वयंसहाय गटाची किंवा त्या शेतकऱ्याची जबाबदारी राहिल. यामध्ये बियाणे वाळविणे, स्वच्छ करणे, प्रतवारी करणे व पिशव्या भरून मोहरबंद करणे इ. बाबींचा अंतर्भाव आहे. जे गट प्रक्रिया केंद्रावर बिजप्रक्रिया स्वखर्चाने करून घेतील अशा गटास बीज प्रक्रिया करण्यास संपूर्ण अनुदान उपलब्ध करून देण्यात येईल. तसेच जवळच्या महाबीज केंद्रावर बीज प्रक्रिया करून घेता येईल व गटाने खर्च न दिल्यास प्रक्रिया केंद्रास सरळ रित्या प्रक्रिया खर्च जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारीयांचेमार्फत देण्यात येईल. गळितधान्य बीज ग्राम गावांची निवड मागील वर्षीच्या ग्रामबिजोत्पादनाच्या मार्गदर्शक सूचनेनुसार केली असेलच या कार्यक्रमांतर्गत शेतकऱ्यांच्या शेतावर आयोजित करावयाच्या प्रात्यक्षिकांपैकी काही प्रात्यक्षिकांचे आयोजन हे ग्राम बीजोत्पादन प्रात्यक्षिके म्हणून करावे. मोठ्या प्रमाणावर म्हणजेच १०० हेक्टरच्या वर बिजोत्पादीत क्षेत्र असल्यास संपूर्ण प्रात्यक्षिके राबविण्यास हरकत नाही.

ग्राम बीजोत्पादनातील उत्पादित बियाण्यांची उचल व विक्री आयोजन करणा-या संस्थांनी त्वरित करावी, त्यामुळे बीजोत्पादकात आत्मविश्वास निर्माण होईल. तयार करण्यात आलेले बियाणे शिल्लक राहिल्यास त्याची सर्वस्वी जबाबदारी त्या गटाची राहिल.

प्रात्यक्षिके

२.१ गट प्रात्यक्षिके :

गट प्रात्यक्षिकांमध्ये कोणत्या तंत्रज्ञानाचा अवलंब करावा हे ठरविण्यासाठी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारीयांच्या स्तरावर मा. संचालक (निवगुनि) यांचे मार्गदर्शक सूचनेनुसार गठीत समिती स्थापन करण्यात यावी. या समितीमध्ये उप विभागीय कृषि अधिकारी, संबंधित तालुका कृषि अधिकारी, मंडळ कृषि अधिकारी, कृषि विज्ञान केंद्र प्रतिनिधी, शेतकरी प्रतिनिधी व कृषि विद्यापीठाच्या संबंधित विषयाच्या तज्ञाचा समावेश करावा. त्यानुसार कोणत्या निविष्ठांचा वापर करावा याबाबतचा निर्णय समितीच्या शिफारशीने विभागीय कृषि सह संचालक यांना प्रस्ताव पाठवून त्यास मान्यतेनंतर निविष्ठांचा पुरवठा आदेश देण्यात यावेत. सदर प्रात्यक्षिके हि कोरडवाहू क्षेत्र अभियान अंतर्गत निवडण्यात आलेल्या गावांमध्ये प्रथम प्राधान्याने राबविण्यात येतील. राज्यात बहुतांशी गळितधान्ये खरीप हंगामात कोरडवाहू परिस्थितीत घेतली जातात. मुलस्थानी जलसंधारण पद्धतीचा अवलंब करणे बंधनकारक आहे.

गट प्रात्यक्षिके राबविण्याची संपूर्ण जबाबदारी मंडल कृषि अधिकारी यांचेवर सोपविण्यांत येत आहे.

२.२ प्रात्यक्षिके आयोजित करण्याचा उद्देश :

कृषि विद्यापीठानी संशोधनाने विकसित केलेले आधुनिक तंत्रज्ञान, सुधारित मशागत पद्धतीचे तंत्र तसेच कमी दिवसात जास्त उत्पादन देणारे व पाण्याचा ताण सहन करणारे तसेच जास्त पाणी सहन करणारे वाण या सर्वांचा अवलंब करून गळितधान्य व मका पिकांची उत्पादकता व उत्पादन वाढविणे, हा प्रात्यक्षिके आयोजित

करण्याचा प्रमुख उद्देश आहे. प्रात्यक्षिके आयोजित करताना कृषि विज्ञान केंद्रे, कृषि क्षेत्रात कार्यरत असणा-या स्वयंसेवी संस्था, स्वयंसहाय्य गट, महिला शेतकरी गट, तसेच आत्मा अंतर्गत नोंदणीकृत गट यांचा सहभाग घ्यावा.

ज्या शेतक-याचे यापूर्वी कार्यक्रमांतर्गत प्रशिक्षण झालेले आहे अशा शेतक-यांना प्रात्याक्षिकासाठी शेतकरी निवडतांना प्राधान्य देण्यात यावे. तसेच शासकीय प्रक्षेत्रावर देखील सदर पिक प्रात्यक्षिके राबविण्यास हरकत नाही.

२.३ प्रात्यक्षिकासाठी लाभार्थीची निवड :

प्रात्यक्षिक क्षेत्र ठळकपणे लक्षात यावे यासाठी जे प्रात्यक्षिके क्षेत्र निवडीचे निकष आहेत ते पाळावेत प्रात्यक्षिकाचे क्षेत्र निवडतांना सिमांतिक शेतकरी, अनुसूचित जाती/जमाती व महिला यांना योग्य प्रमाणात प्राधान्य द्यावे. त्याच बरोबर जमिनीची स्वच्छता, मृद चाचणी अहवालाप्रमाणेच खतांचा वापर, चांगल्या बियाणाची निवड, बीज प्रक्रीया, सर्वेलन्स, प्रकल्पाशी सांगड घालणे, जैविक औषधांचा वापर, जैविक खतांचा वापर, पिकाची निगा चांगली राखली जात आहे, याविषयी दक्ष रहाणे गरजेचे आहे. सर्वेलन्स प्रकल्प अंतर्गत एकाच प्रात्यक्षिक क्षेत्रात एकच वाण असेल याची दक्षता घ्यावी. तसेच पारंपारीक पध्दतीने औषधांची फवारणी न करता ती सर्वेक्षणावर आधारित आयपीएम तत्वानुसार करावी. प्रत्येक प्रात्यक्षिकाशेजारी गुणात्मक तुलनेसाठी शेतकरी स्थानीक पध्दतीने करित असलेल्या शेतातून तेवढ्याच क्षेत्राचा “कन्ट्रोल प्लॉट” निवडावा व दोन्ही क्षेत्राच्या पिकाच्या पेरणीपासून कालक्रमानुसार वापरलेल्या निविष्टांच्या नोंदी बरोबरच त्यासाठी आलेल्या खर्चाची तारीखवार नोंद व दोन्ही क्षेत्रातून आलेल्या उत्पादनाची सांख्यिकी पध्दतीने पीक कापणी प्रयोग घेऊन विश्लेषणात्मक नोंदी अभीलेखात ठेवाव्यात. त्या खालील प्रपत्रात ठेवाव्यात तसेच त्याची तपासणी वरिष्ठ अधिका-यांनी वेळोवेळी करावी व आपले अभिप्राय/सुचना नोंदवावेत प्रात्याक्षिकांचे प्रात्याक्षिकनिहाय व शेतकरी निहाय पिकाच्या विविध अवस्थेमध्ये निरीक्षणे घेऊन ही माहिती कृषि सहाय्यकाकडे नोंद घेऊन संकलित करून ठेवणे आवश्यक आहे.

गांवनिहाय संकलित केलेल्या ह्या निरीक्षण अहवालाची एकत्रित नोंद मंडळस्तरावर एका स्वतंत्र नोंदवहीत प्रात्याक्षिकनिहाय ठेवण्याची जबाबदारी मंडळ कृषि अधिकारी यांची राहिल. पर्यवेक्षीय अधिकारी ज्यावेळी अशा प्रात्याक्षिकांना भेटी देतील तेव्हा त्यांनी या नोंद पुस्तिकेत प्रात्याक्षिकाविषयीची आपली नोंद करणे आवश्यक राहिल. याशिवाय पुढे नमूद केलेप्रमाणे शेती प्रात्याक्षिकासंबंधी खालील सूचना मार्गदर्शक तत्वे म्हणून अवलंबविण्यात यावीत.

प्रपत्र -

याजना : शेतक-याचे नाव प्रात्यक्षिकाचा हेतू
सर्व्हे नंबर

अ.क्र	राबविण्यात आलेल्या बाबी / घटक	स्थानीक पध्दत (कन्ट्रोल प्लॉट) चा खर्च	सुधारीत पध्दत (प्रात्याक्षिक क्षेत्र) चा खर्च	कमी/अधिक खर्च	शेरा

गळितधान्याचे क्षेत्र काही प्रमाणात कमी झाल्याचे दिसून येते. यासाठी या पिकांखालील क्षेत्र वाढविण्याच्या दृष्टीने प्रयत्न व्हावेत. गेल्या काही वर्षातील अनियमित पर्जन्यामानामुळे ज्या पिकांची सलग क्षेत्रावरिल पेरणी कमी झाल्याचे दृष्टोत्पत्तीस येत आहे अशा गळितधान्य पिकांचे उत्पादन कृषि विद्यापीठाने व कृषि खात्याने शिफारस केलेल्या आंतरपीक, मिश्रपीक व बांधावरील पिक पध्दतीचा अवलंब वाढवून राज्याने त्यांना दिलेले उत्पादनाचे उद्दिष्ट साध्य करावे यासाठी केंद्र शासनाचे गळितधान्य संचालनालय आग्रही आहे. यासाठी गटप्रात्यक्षिकांमध्ये योग्य त्या आंतरपीक/मिश्रपीक पध्दतीचा समावेश करावा.

२.४ प्रात्यक्षिकांची वर्गवारी व आकार :- प्रात्यक्षिकांचे दिलेल्या लक्षांकाच्यापैकी १) कोरडवाहु प्रात्यक्षिके किमान ८५ टक्के व सर्व कोरडवाहु प्रात्यक्षिकात मूलस्थानी ओलावा टिकविण्यासाठीची प्रात्यक्षिके/सरी वरंबा व सेंद्रिय खते यांचा समावेश अनिवार्य राहिल.

प्रत्येक सुक्ष्म गट प्रात्यक्षिकाचा आकार हा १ हेक्टर क्षेत्र असावा. प्रात्यक्षिकांचे आयोजन हे समूह पध्दतीने शक्यतो कमीत कमी १ हेक्टर क्षेत्राचे मर्यादेत असावे. सदरचे क्षेत्र सलगच असले पाहिजे असे बंधन नाही. एका गावात क्षेत्र नसेल तर लगतची गावे निवडावीत. जि.अ.कृ.अ यांनी प्रात्यक्षिकांचे तालुकानिहाय वाटप करतांना याकडे लक्ष पुरवावे. प्रति शेतकरी १ हेक्टर अथवा त्यापेक्षा कमी ०.४ हेक्टरपर्यन्त प्रात्यक्षिक घेता येईल. यापेक्षा कमी क्षेत्रावर प्रात्यक्षिके घेऊ नयेत.

२.५ अनुदानाचा दर :- विहित १ हेक्टर प्रात्यक्षिकांसाठी निविष्ठांच्या किंमतीच्या ५० टक्के किंवा अनिवार्य बाबीवरिल खर्च वजा जाता खालील प्रमाणे पिकनिहाय दिलेल्या मर्यादेत जे कमी असेल ते अनुदान देय राहिल.

प्रात्यक्षिके आयोजित करण्यासाठी प्रति हेक्टरी अनुदानाचे दर खालीलप्रमाणे आहेत :

अ.क्र.	पिक	प्रति हेक्टर अनुदान
१	भुईमुग	४,०००
२	सोयाबीन	३,०००
३	इतर गळितधान्य	१,५००
४	मका	४,०००

२.६ अनुसूचित जाती/जमातीच्या शेतक-यांचा किमान जिल्हयातील प्रमाणात समावेश करावा.

२.७ आयोजित केलेल्या प्रात्याक्षिकांचा फायदा इतर जवळपासच्या शेतक-यांना होईल, असे पहावे.

२.८ प्रात्यक्षिके प्लॉटच्या शेजारी त्याच पिकाचे बिगर प्रात्याक्षिक क्षेत्र अनिवार्य आहे. त्यामुळे उत्पादनातील तुलना करणे, सुलभ होईल स्थानिक समस्यांवर आधारित उद्देश आपल्यास्तरावर निश्चित करण्यात यावेत.

२.९ प्रात्यक्षिके आयोजित करण्यासाठी शेतक-यांचे प्रशिक्षण:-मागील वर्षी प्रात्यक्षिके आयोजित करताना उपस्थित झालेल्या अडचणी विचारात घेऊन, अभ्यास करून प्रात्यक्षिक कार्यक्रमाचे नियोजन करावे. आपले जिल्हयातील महत्वाची गळितधान्य व मका पीके लक्षात घेऊन कोणते प्रशिक्षण शेतक-यांना देणे आवश्यक आहे हे निश्चित करावे.

२.१० प्रात्यक्षिकांसाठी निविष्ठांचे व बियाण्यांचे व्यवस्थापन :-

प्रात्यक्षिकांसाठी योजने अंतर्गत आवश्यक असणा-या निविष्ठांचे उदा. रा.खते, जौविक खते, सुक्ष्म मूलद्रव्य, किटक नाशके, औवजारे, पिक संरक्षण उपकरणे, बियाण्यांचे ई. पॅकेजला खरेदी करण्याकरिता व सनियंत्रण करण्याकरिता विभागीय कृषी सहसंचालक यांचे अध्यक्षते पुढील प्रमाणे समिती गठीत करण्यात येत आहे,

1) विभागीय कृषी सहसंचालक	अध्याक्ष
2) संबधीत जिल्हयाचे जिल्हा अधिक्षक कृषी अधिकारी	सदस्य सचिव
3) संबधीत जिल्हयाचे कृषी विकास अधिकारी	सदस्य
4) कृषी विद्यापीठाचे संबधीत विषयाचे शात्रज्ञ	सदस्य
5) बियाणे महामंडळ, एनएससी, कृषी उद्योग, मार्कफेड या पुरवठादार संस्थांचे स्थानिक प्रतीनिधी	सदस्य

1. निविष्ठांचे पॅकेज निश्चित करतांना कृषी विद्यापीठाच्या अधिकृत शिफारशींचाच विचार करण्यात यावा. समितीने निश्चित केलेल्या पॅकेज मध्ये परसपर बदल करण्यात येऊ नये.
 2. प्रात्यक्षिक क्षेत्रात कमी दिवसात व जास्त उत्पादन देणा-या विद्यापीठांने शिफारस केलेल्या व प्रामुख्याने सन २००२ नंतर अधिसूचित झालेल्या संकरित किंवा सुधारित वाणांचे प्रमाणित बियाणे वापरण्यात यावे.
 3. प्रात्यक्षिकांसाठी लागणारे बियाणे तालुका बीज गुणन केंद्र महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ/राष्ट्रीय बीज निगम/कृषि विद्यापीठे व इतर शासकीय/निमशासकीय संस्था यांचेकडून खरेदी करण्यात यावे.
- २.११ प्रात्यक्षिकांसाठी आवश्यक असलेली खते, बियाणे, किटकनाशके व इतर बाबी हंगामापूर्वीच ज्या शेतक-यांच्या शेतात प्रत्यक्ष गट प्रात्याक्षिके आयोजित करावयाची आहेत. त्यांना हंगामापूर्वी पोहोचणे आवश्यक आहे. जेणेकरून पिक पेरणीचा हंगाम/पिक पेरणीच्या तारखांना पेरणी करणे सुलभ होईल.
- २.१२ सदर प्रात्यक्षिकांमध्ये पेरणीपूर्व बीज प्रक्रिया प्रात्याक्षिके आयोजित करणे अनिवार्य राहिल. जिवाणू संवर्धन पाकिटे, सूक्ष्म मूलद्रव्ये इत्यादींची मागणी वेळीच हंगामापूर्वी पुरवठादार संस्थांकडे पुरविल्यास वेळेवर निविष्ठा उपलब्ध करून देणे सुलभ होईल.
- २.१३ या प्रात्यक्षिक प्लॉटवर शेतकरी मेळावे/शेतकरी सहली आयोजित कराव्यात.
- २.१४ या प्रत्येक प्रात्यक्षिक प्रकल्पांस कमीत कमी २५० शेतक-यांनी भेटी देण्याचे लक्ष्य निर्धारित केले आहे. या भेटीत विविध तंत्रज्ञान वापराचे मुख्यतः शेतीदिन स्वरूपात आयोजित करावेत यासाठी शेतकरी प्रशिक्षणासाठी उपलब्ध केलेल्या निधीतुन खर्च करण्यास हरकत नाही.

सर्व निविष्ठांची मान्यते नुसार पुरवठादार संस्थेकडे मागणी नोंदविण्यात येऊन त्याची एक प्रत आयुक्तालयास सादर करावी. सर्व निविष्ठा व आवजारे वेळेत उपलब्ध करून घेण्याची जबाबदारी संबधीत उप विभागीय कृषी अधिकारी, जिल्हा अधिक्षक कृषी अधिकारी व विभागीय कृषी संचालक यांची राहिल. कोणत्याही परिस्थितीत पुरवठा केलेल्या निविष्ठा विना वितरण पडून राहाणार नाहीत याची दक्षता संबधीत विभागीय कृषी संचालक यांनी घ्यावी.

फलक लावणे

महत्वाचे प्रात्यक्षिकाच्या ठिकाणी फलक लावण्यात यावा. त्यावर राष्ट्रीय गळीतधान्य विकास कार्यक्रमांतर्गत अंतर्गत पीक प्रात्यक्षिक असे नमुद करून त्यावर खालील माहिती लिहावी

शेतक-याचे नाव

गाव

पीक व वाण

बियाण्याचे प्रमाण व पेरणीचे अंतर

पेरणीची तारीख

वापरलेली खते व इतर निविष्ठा

निरिक्षणे :-

कृषि पर्यवेक्षकांनी प्रात्यक्षिकाचे प्लॉट सोबत स्थानिक प्लॉट (कंट्रोल प्लॉट) बरोबर आयोजित करावी. प्रात्याक्षिकांच्या क्षेत्रात पूर्वी कोणते पीक घेतले होते, तसेच माती परीक्षणानुसार उपलब्ध अन्नद्रव्य याची देखील नोंद ठेवावी. या दोन्ही प्लॉटमधील सविस्तर तुलनात्मक निरिक्षणे सोबतच्या प्रपत्रात ठेवण्यांत यावी अंतिम निरिक्षणानुसार उत्पादनाची आकडेवारी घेवून त्याची रजिस्टरमध्ये नोंद करावी. आयसोपॉम योजनेअंतर्गत केंद्र पुरस्कृत गळीतधान्य उत्पादन कार्यक्रम व मका विकास कार्यक्रम अंतर्गत पिक प्रात्यक्षिकांचे मुल्यमापन

पिक :-	शेतक-यांचे नाव-	श्री/श्रीमती
१		
२	गावाचे नाव/तालुका	
३	जातीचा प्रवर्ग(एसटी/एससी/व्हीजे/एनटी/महिला/इतर)	
४	एकुण क्षेत्र (हेक्टर)	
५	गट क्रमांक	
६	बियाण्याचा वाण	
७	प्रात्यक्षिकाचे क्षेत्र (हेक्टर)	
८	केलेली बिजप्रक्रीया जैविक/रासायनिक	
९	पुर्व मशागतीचा तपशिल	नांगरणी -----वेळा वखरणी -----वेळा
१०	पुर्वी घेतलेले पिक कोणते होते	
११	मातीचे नमुने घेतल्याचा दिनांक	
१२	मातीच्या नमुन्याचा अहवाल शेतक-यांना प्राप्त झाला काय?	
१३	योजनेत प्राप्त झालेल्या निविष्ठा	
१४	पेरणी दिनांक	
१५	पेरणीची पध्दत	
१६	भेटीच्या वेळेपर्यंत प्रत्यक्ष वापरलेले निविष्ठा	

१७	दिलेल्या निविष्ठानुसार येणारी खताची मात्रा	
१८	शिफारशीनुसार दयावयाची आणि प्रत्यक्षात दिलेली खतमात्रा व वापराचा दिनांक	
१९	आंतर मशागत १ कोळपणी २ निंदणी दिनांक	
२०	आढळलेली एकुण	
२१	आढळलेली प्रमुख रोग	
२२	किड/रोगांसाठी केलेली उपाययोजना	
२३	१ पिक कापणी तारीख २ मळणीची तारीख	
२४	एकुण उत्पादन ()	
२५	उत्पादित केलेल्या मालाची दिलेल्या मार्केटमध्ये किती/घरासाठी वापर	
२६	उत्पादित मालाला मिळालेला बाजारभाव (रुपये/क्विंटल)	
२७	इतर माहिती व यशोगाथा असल्यास देण्यात यावी	

शेतक-यांची स्वाक्षरी

(नाव-)

गाव-

कृषि सहाय्यक----- कृषि पर्यवेक्षक-----

मंडळ कृषि अधिकारी----- तालुका कृषि अधिकारी-----

३) भुईमुग मलच प्रात्यक्षिके :

भुईमुग पिकासाठी पॉलिथिलिन मलचचा वापर रु. ८०००/- प्र.हेक्टर (निविष्ठा रु.४०००/-अधिक रु.४०००/- पॉलिथिन मलचसाठी

ही प्रात्यक्षिके खरीप हंगामात घ्यावयाची झाल्यास आवर्षण प्रवण क्षेत्रात तसेच उन्हाळी हंगामात दिनांक १५ फेब्रुवारीपूर्वी पेरणी होणा-या क्षेत्रावर घेतली जावीत.

आच्छादनासाठी वापरण्यात येणारे प्लॅस्टिक तंत्रज्ञान.

अतिशय पातळ पांढ-या रंगाची पारदर्शक ९० सें.मी. रुंद गरजेप्रमाणे लांब अशा प्रकारची प्लॅस्टिक फिल्म आच्छादनासाठी वापरली जाते. १ एकर क्षेत्रासाठी २० ते २५ किलो प्लॅस्टिक लागते. काळ्या रंगाच्या प्लॅस्टिक मुळे तापमान नियंत्रित होत नाही. मात्र तणाचा बंदोबस्त होण्यास मदत होते. पांढ-या पारदर्शक प्लॅस्टिकमुळे तापमान नियंत्रण योग्य प्रकारे होते. परंतु तणाचा बंदोबस्त होत नाही तेव्हा पांढरी प्लॅस्टिक फिल्म वापरण्यापूर्वी तणनाशकाचा वापर आवश्यक आहे. यासाठी बासॅलिन (फ्ल्यु क्लोरॉलिन) पेरणीपूर्वी १ किलो क्रियाशिल घटक प्रति हेक्टरी या प्रमाणात जमिनीत मिसळून द्यावी. किंवा स्टॉम (पेडी मेथिलीन) पेरणीनंतर उगवण होण्यापूर्वी फवारावे. प्लॅस्टिक फिल्मची जाडी शिफारशी प्रमाणे असावी.

३.१ आच्छादनाच्या पध्दती :-

भुईमुगासाठी प्लॅस्टिक आच्छादनाच्या दोन पध्दती आहेत. यापैकी पहिली म्हणजे भुईमुग पेरणीपूर्वी आणि दूसरी भुईमुग पेरणी नंतर यापैकी पहिल्या पध्दतीचा वापर करणे अधिक सोयीस्कर आहे. आच्छादनासाठी वापरावयाच्या प्लॅस्टिकवर ४ ते ५ सें.मी. व्यासाची ३० न् १५ सें.मी. अंतरावर छिद्रे पाडावित. अशी छिद्रे पाडून झालेले प्लॅस्टिक गादी वाफ्यावर आंथरून त्याच्या कडा खाली टाकून बंद कराव्यात. त्यानंतर पाणी देऊन वाफसा आल्यानंतर प्लॅस्टिक वरिल छिद्रामध्ये शेंगदाण्याची पेरणी करावी.

३.२ अनुदानाचा दर :- भुईमुग पिकासाठी प्लॅस्टिक फिल्म आच्छादन तंत्रज्ञान प्रात्यक्षिके किंमतीच्या ५० टक्के किंवा रु. ४०००/- प्रति हेक्टर देय आहे. प्रात्यक्षिकाचा आकार:- ०.४० हेक्टर किंवा १ हेक्टर ची प्रात्यक्षिके आयोजित करावी.

४) सूक्ष्ममूलद्रव्यांचा वापर-

पिक प्रात्यक्षिकासाठी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी स्तरावर स्थापित केलेल्या समितीद्वारे प्रात्यक्षिकासाठी लागणाऱ्या सूक्ष्म मूलद्रव्ये ठरवावे.

राज्यामध्ये वेगवेगळ्या ठिकाणी निरनिराळ्या सूक्ष्म मूलद्रव्यांचा अभाव आढळून आलेला आहे. यासाठी सूक्ष्ममूलद्रव्यांचा वापर ही बाब सन २००७-०८ पासून समाविष्ट करण्यात आलेली आहे. यामध्ये सूक्ष्ममूलद्रव्यांचा अभाव असलेल्या प्रकल्पातील क्षेत्रामध्ये सूक्ष्ममूलद्रव्यांच्या गरजेनुसार वापरासाठी किंमतीच्या ५० टक्के किंवा रु.

५००/- प्र. हेक्टर यापैकी जे कमी असेल ते अनुदान देय राहिल. कृषि विभागाच्या मृद चाचणी प्रयोगशाळेच्या अहवालानुसार ज्या सूक्ष्ममूलद्रव्यांची कमतरता असेल त्यासाठी कार्यक्रम राबविण्यात यावा.

५) जैविक कीड नियंत्रण प्रात्यक्षिक -

एकात्मिक किड व्यवस्थापनअंतर्गत शेतकरी शेतीशाळा व जैविक कीड नियंत्रकांचा आवश्यकतेनुसार पुरवठा या बाबींचा समावेश करण्यात आला आहे.

पिक प्रात्यक्षिकासाठी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी स्तरावर स्थापित केलेल्या समितीद्वारे व विभागीय कृषि सहसंचालक यांचे मान्यतेने एकात्मिक किड व्यवस्थापन प्रात्यक्षिकासाठी लागणाऱ्या निविष्ठा ठरवाव्यात.

एकात्मिक किड व्यवस्थापनाची प्रात्यक्षिके ज्या गावात घ्यावयाची आहेत त्या गावात प्रात्यक्षिकासोबतच इतर पिकांसाठी क्षेत्रातील एकात्मिक किड व्यवस्थापनाची संकल्पना राबविण्याचा प्रयत्न करावा. आयपीएमच्या च्या प्रत्येक प्लॉटमध्ये शिफारस केलेल्या सापळा पिकांचा वापर, पक्षी थांबे लावणे, इ. उपक्रम राबविण्यात याव्यात. मुख्यतः रस शोषणा-या किडीला प्रतिबंधक असणा-या जातीचे वाण लावणे. पहिल्या ३ महिन्यात पायरोथ्राईडसचा वापर न करणे या बाबी कटाक्षाने पाळाव्यात. प्रात्यक्षिकाबरोबर तेवढ्याच आकाराचा एक कन्ट्रोल प्लॉट घेऊन त्याची सुध्दा निरीक्षणे नोंदवावीत. त्यासाठी वर नमूद केलेल्या प्रपत्रात निरीक्षणे अभिलेखात ठेवावीत.

जैविक किटकनाशके उपलब्धतेची अडचण विचारात घेऊन आपणास लागणा-या जैविक किटकनाशकाची मागणी तात्काळ शासकीय प्रयोगशाळा, कृषि चिकीत्सालय, ता.बि.गु.के. व कृषि विद्यापिठे यांचेकडे नोंदविण्यात यावी. जेणे करून त्यांचे उत्पादनाची कार्यवाही तात्काळ सुरु करता येईल सदर जैविक किटकनाशके, वेळेवर उपलब्ध करून देण्याचे नियोजन करता येईल. सदर मागणी नोंदवुन ही शासकीय संस्था किंवा कृषि विद्यापिठे यांचे कडे जैविक किटकनाशके उपलब्ध होऊ शकत नसल्यास तसे संबंधितांकडुन लेखी घेऊन कृषि संचालक (नि.व गु.नि.) यांचे व्दारा निर्गमीत केलेल्या परिपत्रकातील दिलेल्या मार्गदर्शक सूचनेनुसार दर्शविलेल्या उत्पादकाकडुन या जैविक किटकनाशकाची खरेदी करण्यात यावी. याबाबतीत वेळेत कार्यवाही होईल याची दक्षता घेण्यात यावी.

जैविक किटकनाशकाचा किटकनाशक कायदा १९६८ मध्ये समाविष्ट केला असल्यामुळे किटकनाशक कायदा १९६८ नुसार आवश्यक असलेल्या सी.आय.बी.रजिस्ट्रेशन,उत्पादन परवाना इ.बाबी लागू राहातील त्या खरेदी करण्यात येणा-या जैविक किटकनाशकाचे रँडम पध्दतीने प्रत्येक बॅच निहाय नमुने किटकनाशक निरीक्षक यांचे व्दारे घेण्यात यावेत व त्याची तपासणी करून घेण्यात यावी. तपासणी मध्ये सदर नमुने प्रमाणीत आढळुन आले तरच त्यांचे देयकाची अदायगी करावी. अप्रमाणीत आढळुन आलेल्या जैविक किटकनाशकांचे बाबतीत कृषि संचालक (नि.व गु.नि.) यांचे व्दारा निर्गमीत केलेल्या परिपत्रकातील दिलेल्या मार्गदर्शक सूचनेनुसार कार्यवाही करावी. तसेच त्यावर किटकनाशक कायदा सन १९६८ नुसार कार्यवाही करण्याच्या सुचना संबंधीत निरीक्षकास द्याव्यात.

या प्रात्यक्षिकामध्ये शेतक-यांना मित्र किडी आणि शत्रूकिडींची ओळख करून देणे, त्याचा किड नियंत्रणासाठी वापर करणे व आवश्यकतेनुसार अगदी गरज असेल तरच प्रथम जैविक किटकनाशकांचा

किफायतशीर वापर करुन पर्यावरणाचा समतोल राखतो, हे शेतक-यांना दाखविण्याबरोबरच कडधान्य किड नियंत्रण कार्यक्षमतेने आणि यशस्वीपणे कमी खर्चात करता येते, हे दाखविणे हा या प्रात्यक्षिका मागील प्रमुख हेतू आहे. प्रती प्रात्यक्षिक खर्च खालील बाबीवर करण्यात यावा. हा खर्च अंदाजित असून प्रत्यक्ष खर्च या पेक्षाही कमी येऊ शकेल.

५ अ) शेतकऱ्यांची शेती शाळा (फार्मर्स फिल्ड स्कूल - FFS) - (७५ : २५)

गळितधान्य व मका क्षेत्रासाठी पेरणी पासून काढणी पर्यंत शेतक-यांच्या शेतीशाळा आयोजित करुन शेतक-यांना मित्र कीडी व शत्रु कीडी यांची ओळख करुन देणे. पीक संरक्षणासाठी कमी खर्चाचे तंत्रज्ञानाचा वापर करणे, जैविक कीड नियंत्रण पध्दतीचा सामुहिकरित्या वापर करणे, इत्यादी बाबत शेतकरी प्रशिक्षित केले जातील. यासाठी जास्तीत जास्त रु. २२६८०/- प्रति गळितधान्य पिकासाठी अनुदान देय राहिल.

शेतीशाळेच्या प्रत्येक प्रशिक्षणाचा बाबनिहाय सविस्तर तपशिल खालीलप्रमाणे राहिल.

अ.क्र.	तपशिल/बाब	रक्कम रूपये
१	आयपीएम किट (नेट शिवाय) रु. १५०/- प्रमाणे ३० शेतकरी व ५ इतर एकुण ३५	५२५०
२	२ तज्ञांना मानधन रु. ७५/- रु प्रति सत्राप्रमाणे (२० सत्रे)	३,०००
३	शेतीशाळेसाठी साहित्य, स्टेशनरी व पत्रिका इ.	४,०००
४	प्रशिक्षणार्थी व प्रशिक्षक यांना चहा/अल्पोपहार रु. १०/- प्रती सत्र प्रती व्यक्ती ३० शेतक-यांकरीता	६,०००
५	शेतीदिन व इतर संकीर्ण खर्च	४४३०
	एकूण खर्च	२२६८०

विभागाने वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सुचनांचे अधिन राहुन प्रकल्पातील क्षेत्रावरच शेतक-यांच्या शेतीशाळा आयोजित कराव्यात. खरीप हंगामात सोयाबीन, तीळ व मका रब्बी हंगामात करडई व मका आणि उन्हाळी हंगामात भुईमुगाच्या पिकांच्या शेतीशाळा घेण्यात याव्यात. तज्ञ प्रशिक्षकांचे प्रशिक्षण घेतलेल्या प्रशिक्षणार्थीमार्फतच शेतक-यांच्या शेतीशाळा आयोजित केल्या जातील हे कटाक्षाने पाहावे व तालुका कृषि अधिकारी स्तरावरून शेतीशाळेचे समन्वयक व प्रशिक्षित प्रवर्तकांचे नेमणुकीचे आदेश काढणे बंधनकारक असुन त्याशिवाय केलेला खर्च अमान्य करण्यांत येईल.

शेतक-यांना प्रत्यक्ष क्षेत्रावर पिकाच्या संपूर्ण हंगामात पीकाच्या वाढीच्या प्रमुख अवस्थेत टीओएफच्या अभ्यास क्रमानुसार प्रशिक्षण देण्यात येईल. यापूर्वी टी.ओ.एफ. व्दारे प्रशिक्षित झालेले कर्मचारी/शेतकरी/इतर संस्थांचे प्रतिनिधी हे प्रशिक्षकाचे काम करतील. प्रत्येक शेतीशाळेसाठी असे दोन प्रशिक्षक असतील. प्रत्येक शेतीशाळेत ३० शेतक-यांना प्रशिक्षण देण्यात येईल. प्रशिक्षणात सहभागी शेतक-यांपैकी सलग २ हेक्टर क्षेत्र असणा-या शेतक-यांच्या शेतावर प्रात्यक्षिक आयोजित करावे. हे प्रशिक्षण शेतक-यांचा प्रत्यक्ष सहभाग व कृतिव्दारे अनुभव या तत्वावर आधारीत राहिल. शेतीशाळांचा अभ्यासक्रम हा स्थानिक गरजेनुसार राहिल. प्रत्येक शेतीशाळेत प्रशिक्षणार्थी सहभागी शेतकरी स्वतः प्रयोगात सहभाग घेतील व प्रात्यक्षिकांचे तुलनेसाठी स्थानिक

पध्दतीप्रमाणे घेतलेल्या पिकाचा प्लॉट ही निरिक्षणे नोंदविण्यासाठी ठेवला जाईल. शेतीशाळेच्या एकूण कालावधीत २० प्रशिक्षण वर्ग घेतले जातील. कृषि पर्यावरण पध्दती विश्लेषण (अॅग्रो-इको सिस्टिम अॅनालीसीस) (AESAs) ही शेतीशाळेची एक प्रमुख पायाभूत बाब असून त्या आधारे सहभागी शेतकरी पीक व्यवस्थापनाचे निर्णय घेतील. शेतीशाळेच्या प्रशिक्षणाद्वारे सहभागी शेतकरी भविष्यात पीक उत्पादनाचे व व्यवस्थापनाचे निर्णय घेण्यास सक्षम होतील असे, अपेक्षित आहे. सोयाबीन, भुईमुग, तीळ, जवस व करडई या पिकांसाठी शेतीशाळा आयोजित करावयाच्या असून त्यांची जिल्हावार भौतिक/आर्थिक लक्षांक सोबत सहपत्रित करण्यात आलेला आहे.

शेतक-यांच्या शेतीशाळा या सोयाबीन, भुईमुग, तीळ, करडई व मका पिकांच्या एकात्मिक पीक व्यवस्थापनासाठी तयार करण्यात आलेल्या अभ्यास क्रमानुसार राबविण्यात याव्यात. या शेतीशाळांचे वेळापत्रक काटेकोरपणे पाळण्यात यावे. शेतीशाळा हे सुधारीत कृषि तंत्रज्ञानाच्या प्रसारासाठी प्रभावी माध्यम असून चांगल्याप्रकारे राबविले गेल्यास गळितधान्य या पिकाची उत्पादकता आणि उत्पादन यामध्ये निश्चीत वाढ होणार आहे. या सर्व बाबीचा विचार करून विभागातील सर्व स्तरावरील पर्यवेक्षकीय अधिका-यांनी या कार्यक्रमाचे प्रभावीपणे संनियत्रण करावे आणि हा कार्यक्रम यशस्वीपणे राबवावा. त्यासाठी संबंधित उपविभागीय कृषि अधिकारी यांचेवर सनियत्रणाची जबाबदारी देण्यात येत आहे. कार्यक्रमाच्या यथोगाथा तयार करून त्या आयुक्तालयास सादर कराव्यात.

५ ब) जैविक कीड नियंत्रणाद्वारे प्रभावी कीड नियंत्रण करता येते हे प्रात्यक्षिक स्वरूपात दाखवून देणे :

गळितधान्य उत्पादकता वाढविण्यासाठी कीड रोगाचा प्रादुर्भाव ही प्रमुख अडचण आहे. त्याच्या नियंत्रणाकरिता कमी खर्चाचे जैविक किड नियंत्रणाद्वारे प्रभावी कीड नियंत्रण करता येते हे प्रात्यक्षिक स्वरूपात दाखवून देण्यासाठी मंडल कृषि अधिकारी यांनी शेतकरी व प्लॉट निवडून त्यांना जैविक किड नियंत्रणाचा पुरवठा करावयाचा आहे. किड नियंत्रणासाठी किड नियंत्रणाचा सर्वेक्षणाद्वारे योग्य वापर करणे व आवश्यकतेनुसार अगदी गरज भासल्यास प्रथम जैविक किटक नाशकांचा किफायतशीर वापर करून पर्यावरणाचा समतोल राखता येतो हे शेतकऱ्यांना प्रटवून देणे, हा या प्रात्यक्षिकांमागील प्रमुख हेतू आहे. एकात्मिक कीड व्यवस्थापन प्रात्यक्षिक राबविणेसाठी कृषि विद्यापीठाच्या शास्त्रज्ञांचे (किटक शास्त्रज्ञ किंवा वनस्पती विकृतीतज्ञ) मार्गदर्शन व सहकार्य घ्यावे.

याकरीता सोयाबीन व भुईमुग या पिकांचा समावेश आहे. या घटकांतर्गत, सोयाबीन व भुईमुग या पिकासाठी ट्रायकोडर्मा, फेरोमोन सापळे, ल्यूस, निमार्क या मार्फत जैविक कीड नियंत्रणाद्वारे कीड नियंत्रण करता येते. हे दाखवून देण्यासाठी हि प्रात्यक्षिके आयोजित करावीत.

१) सोयाबिन- या पीकाच्या कीड नियंत्रणासाठी ट्रायकोडर्मा, एनपीव्हीचा जैविक कीड नियंत्रणासाठी वापर करावा. यासाठी ट्रॅप, ल्यूस इत्यादी साहीत्यासह रु.४२८/हे. अनुदान देय राहिल.

२) भुईमुग - या पीकाच्या कीड नियंत्रणासाठी ट्रायकोडर्मा, क्रायसोपर्ला, एनपीव्हीचा जैविक कीड नियंत्रणासाठी वापर करावा. यासाठी ट्रॅप, ल्यूस इत्यादी साहीत्यासह रु.१६२७.५०/हे. अनुदान देय राहिल.

६) विस्तार अधिकारी प्रशिक्षण

विस्तार अधिकाऱ्यांचे कौशल्य व ज्ञान वाढविणे व भविष्यात त्यांना प्रशिक्षण कार्यक्रमासाठी तज्ञ प्रशिक्षक (मास्टर ट्रेनर) बनविण्यासाठी राज्यातील कृषि विद्यापिठे, रामेती किंवा कृषि चिकित्सालये या ठिकाणी प्रकल्पातील संबंधीत कृषि सहाय्यक, कृषि पर्यवेक्षक, मंडळ कृषि अधिकारी, तालुका कृषि अधिकारी व गट प्रमुख यांचे वर्ग आयोजित करण्यात यावेत.

त्यासाठी संबंधीत जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी त्याचे जिल्हयासाठी दिलेल्या संख्येनुसार प्रशिक्षणार्थीची निवड करून विभागीय कृषि सह संचालक यांचे मार्गदर्शनाखाली प्रकल्पात पेरणी सुरु होण्यापूर्वीच प्रशिक्षण आयोजित करावयाचे आहे, त्यानंतरचे प्रशिक्षण हे खर्चासाठी ग्राह्य राहणार नाही याची नोंद घ्यावी.

फॉस्पो जिप्सम/ जिप्सम वाटप :-

केंद्र पुरस्कृत गळीतधान्य विकास कार्यक्रमांतर्गत फॉस्पो जिप्सम वेळेत व पुरेशा प्रमाणात वाटपासाठी मालाच्या किंमतीच्या ५० टक्के अधिक वाहतूक खर्च १०० टक्के एकुण रु. ७५०/- प्रति हेक्टर यापैकी जे कमी असेल ते अनुदान देय राहिल.

- 1) जिप्सम / फॉस्पो जिप्समचा वापर माती परिक्षण नुसार करावा.
- 2) १० टक्के पेक्षा जास्त मुक्त चुनखडी असणा-या जमिनीत जिप्सम / फॉस्पो जिप्समचा वापर करण्यात येऊ नये.
- 3) चोपन जमिनी करीता जिप्समचा भु-सुधारक म्हणून विनीमयक्षम सोडियम १५ टक्के पेक्षा जास्त असल्यास जिप्सम रिकवायरमेंट नुसार वापर करावा.
- 4) क्षारपड /क्षारयुक्त जमिनीत जिप्समचा वापर करू नये.
- 5) जिप्सम/ फॉस्पो जिप्समचा भुसधारक म्हणून वापर करताना उत्कृष्ट परिणामासाठी जमिनीमध्ये निच-याची सोय करण्यात यावी.
- 6) जिप्सम/ फॉस्पो जिप्समचा वापर जमिनीमध्ये शेणखत / शेंद्रीय खतांबरोबर मिसळून करावा.
- 7) रासायनिक खतांबरोबर जिप्समचा फॉस्पो जिप्समचा एकत्रीत वापर करू नये.

गळीत धान्य पिकास गंधकांच्या मात्रेनुसार २० टक्के अद्रता असलेल्या जिप्समचा जास्तीत जास्त २०० किलो प्रती हेक्टरी वापर करावा.

फॉस्पो जिप्समचा वापर बेसल डोस म्हणून केल्यास उत्पादनामध्ये व प्रतवारीमध्ये सुधारणा झाल्याचे निष्कर्ष हाती आले आहेत. ७५ टक्के फॉस्पो जिप्समचा वापर हा खरिप हंगामातील पिकाकरिता करण्यात यावा व २५ टक्के फॉस्पो जिप्समचा वापर हा रब्बी हंगामातील पिकाकरिता करण्यात यावा. फॉस्पो जिप्समचा पुरवठा प्रकल्पात खरिप हंगाम सुरु होण्यापूर्वीच म्हणजेच १५ मे पूर्वी होईल व रबी हंगाम सुरु होण्यापूर्वी म्हणजेच १५ ऑक्टोबर पूर्वी होईल याची दक्षता जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी घ्यावी. हंगाम संपल्यानंतर पुरवठा झालेल्या फॉस्पो जिप्समचे अनुदान देय राहणार नाही याची नोंद घ्यावी.

७.१ लाभार्थीची निवड :- लाभार्थीची निवड करताना सोयाबीन, भुईमुग, तीळ, जवस व करडई पिके घेणा-या तसेच माती परिक्षण केलेल्या शेतक-यांना फॉस्पो जिप्समचा लाभ देण्यात यावा. जिल्हयाला दिलेला पीक निहाय लक्षांकानुसार प्रकल्पात राबविण्यांत यावेत. तालुकानिहाय लक्षाकांचे प्रमाणात प्रकल्पात दिलेल्या

लक्षांकानुसार लाभार्थी शेतक-यांची निवड करण्यांत यावी. या निवड केलेल्या शेतक-यांकडून अनुदान वजा जाता उर्वरित रक्कम वसूल करावी.सर्व गट प्रमुखांबरोबर मंडळ कृषि अधिकारी यांनी समक्ष चर्चा करुन प्रकल्पात घालुन दिलेल्या लक्षांकाच्या मर्यादेत जिप्समची मागणी प्राप्त करुन तालुका कृषि अधिकारीमार्फत जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचेकडे नोंदवावी, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी गट प्रमुखांच्या नावांसह व फोन नं सह आवश्यक जिप्समची मागणी नोंदवावी. पुरवठादार संस्थांनी सदरची पोहोच हे प्रकल्पातील गावांत गट प्रमुखांच्या मागणीनुसार करावी.

जैविक खते/जिवाणू संवर्धनाचे वाटप :-

गळीतधान्य व मका विकास कार्यक्रमांतर्गत जिवाणू संवर्धने वाटपासाठीचा जिल्हानिहाय भौतिक आर्थिक कार्यक्रम सोबत जोडला आहे. व गुण नियंत्रण - ४ यांचेमार्फत निर्गमित करण्यात आलेल्या सूचनेनुसार कार्यवाही करण्यात यावी. त्यानुसार कार्यक्रम राबवावा. याबाबतच्या तरतूदीच्या अधिन राहून कार्यक्रम राबविण्यात यावा. जिवाणू संवर्धनाचे किंमतीचे ५० टक्के किंवा रु. १००/- प्रति हेक्टरी अनुदान देय आहे.

पीक संरक्षण औषधे पुरवठा :-

गळीतधान्य पिकावरील विविध कीड रोगाचा प्रादुर्भाव कमी करणेसाठी विविध पीक संरक्षण औषधे महाराष्ट्र कृषि उद्योग विकास महामंडळामार्फत किंमतीच्या ५० टक्के किंवा रु. ५०० प्रति हेक्टर याप्रमाणे पीक संरक्षण औषधे अनुदान वाटपासाठी उपलब्ध करुन दिली जातील. त्यानुसार जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी त्यांचे जिल्हयात अनुदानाच्या मर्यादेत पीक संरक्षण औषधांचा पुरवठा करावयाचा आहे. कृषि आयुक्तालयाच्या गुण नियंत्रण - ५ मार्फत पुरवठ्याचे दर व योग्य त्या सूचना निर्गमित करण्यात येत आहेत. त्याप्रमाणे कार्यवाही करावी. केंद्रीय किटकनाशक मंडळ व नोंदणी समितीने मान्य केलेल्या लेबल केलेम नुसारच रासायनिक व जैविक किटकनाशकांचा पुरवठा करण्याची दक्षता ध्यावी.

या बाबींची देयके अदा करताना पीक संरक्षण औषधांचे वाटप झाल्यानंतर अनुदानाच्या रक्कमे व्यतिरिक्त शेतकरी हिस्सा गोळा करुन, अनुदानाची रक्कम आणि शेतकरी हिस्सा अशी एकूण रक्कम पुरवठादार संस्थेस सरळरित्या धनादेशाव्दारे १५ दिवसाचे आत अदा करण्यात यावी.

तणनाशकांचा पुरवठा

गळीतधान्य व मका पिकातील तणांचे प्रभावीपणे नियंत्रण करण्यासाठी प्रति हेक्टरी तणनाशकांच्या किंमतीच्या ५० टक्के किंवा जास्तीत जास्त रुपये ५००/- या दराने अनुदान देय राहिल.

प्रमाणित बियाणे वाटप - मका

महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ, तालुका बिज गुणन केंद्र, कृषि विद्यापीठ, एन.एस.सी व कृषी विज्ञान मंडळ या संस्थांनी वाटप केलेले प्रमाणित बियाणे अनुदानास पात्र राहिल. सन २००२ पूर्वी अधिसूचित झालेल्या वाणांचा विचार अर्थ सहाय्यासाठी करण्यात येणार नाही. योजनेत प्रमाणित बियाणाचा पुरवठा करण्यापूर्वी संबंधीत पुरवठादार संस्थेने पुरवण्यात येणारे वाण, दर, मात्रा व पुरवठा नियोजनास कृषी आयुक्तालयाची मान्यता घेणे बंधनकारक आहे.

नाविण्यपूर्ण बाबी.

शेतकरी प्रशिक्षण सहल

१३.१ शेतकरी प्रशिक्षण सहल या घटकांतर्गत होणारा खर्च आयसोपोम अंतर्गत केंद्र हिश्याच्या अनुदानातुन ७५ टक्के आणि राज्य हिश्याच्या अनुदानातुन २५ टक्के याप्रमाणे करण्यात यावा.

१३.२ खरीप/रब्बी आणि उन्हाळी हंगामात गळीतधान्याची पिके घेणा-या तसेच प्रकल्पातील शेतक-यांचीच प्रशिक्षण सहलीसाठी निवड करण्यात यावी.

१३.३ प्रशिक्षण सहलीचा खर्चाचा तपशील खालील प्रमाणे आहे. एकूण शेतकरी संख्या (५०)

अ.क्र.	तपशील	रक्कम (रुपये)
१	बस /द्वितीय श्रेणी रेल्वेचे भाडे प्रति प्रशिक्षणार्थी रु.४३०/- च्या मर्यादेत	२१५००/-
२	निवासाची व भोजनाची व्यवस्था ३ दिवस भेटीकरीता, २ दिवस प्रवासाकरीता एकूण ५ दिवसांकरिता रु.१००/- प्रति लाभार्थी प्रति दिवस याप्रमाणे	२५०००/-
३	स्थानिक भाषेत माहिती पुस्तिका छपाई / बियाणे/ लागवड साहित्य / आकस्मिक खर्च	३५००/-
	एकूण	५००००/-

१३.४ कृषि विद्यापिठाच्या संशोधन केंद्रावर विविध प्रक्रीया केंद्र इत्यादींची शेतकरी प्रशिक्षण सहल आयोजित करावी. शेतकरी प्रशिक्षण सहलीचा कालावधी एकूण ५ दिवस राहिल.

१३.५ एका प्रशिक्षणार्थी समूहासाठी रु.०.५० लाख इतक्या रक्कमेच्या मर्यादेत खर्च करण्यात यावा. शेतकऱ्यांना भोजन, निवास व प्रवास खर्च प्रति शेतकरी रु. १०००/- मर्यादेत अनुज्ञेय राहिल. सदरहु रकमेपेक्षा जास्त खर्च झाल्यास तो लाभार्थीने करावा. त्याबाबतच्या स्पष्ट सूचना लाभार्थी निवडीच्या वेळेस लाभार्थीना देण्यात याव्यात.

१३.६ प्रशिक्षणार्थीची निवड करताना तालुका कृषि अधिकारी यांचे स्तरावरून शेतक-यांची निवड करून तालुक्यातील निवड केलेल्या सर्व शेतक-यांची यादी संबंधित जिल्हयाचे जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचे स्तरावर एकत्रित करण्यात यावी आणि त्यातील ५० शेतक-यांची अंतिम निवड जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचेमार्फत करण्यात यावी.

१३.७ प्रशिक्षण सहल आयोजित करतांना राज्यातील तसेच राज्याबाहेरील गळितधान्य व मका पिकांचे संशोधन केंद्र, उत्पादन घेणारे प्रगतीशिल शेतकरी, आणि प्रक्रिया या संदर्भातील काम करणा-या विविध अशासकीय संस्था, सहकारी संस्था, कृषि विज्ञान केंद्रे इत्यादी विविध संस्थांना भेटी आयोजित कराव्यात.

१३.८ प्रशिक्षण सहल आयोजित करण्यापूर्वी सर्व भेट द्यावयाच्या ठिकाणांशी पत्राद्वारे/दूरध्वनीद्वारे/फॅक्सद्वारे/इ-मेलद्वारे संपर्क साधावा व नंतरच सहल आयोजित करावी म्हणजे वेळेचा अपव्यय होणार नाही.

१३.९ प्रशिक्षण सहल आयोजित करतांना ५० प्रशिक्षणार्थींचा एक समूह करण्यांत यावा व त्यांची एकत्रित सहल आयोजित करण्यात यावी.

१३.१० ज्या विभागामध्ये/जिल्ह्यामध्ये आदिवासी लाभार्थींची संख्या जास्त आहे अशा जिल्ह्यातील लाभार्थी निवडतांना जास्तीत जास्त आदिवासी शेतक-यांची या प्रशिक्षणासाठी निवड करण्यांत यावी.

१३.११ सहलीचे आयोजन करताना गळितधान्याची पिके घेणा-या महिला शेतकरी असतील तर त्यांची प्राधान्याने निवड करण्यात यावी.

१३.१२ प्रशिक्षण सहलीसाठी शेतक-यांची निवड करताना अनुसूचित जाती/ अनुसूचित जमाती/भटक्या विमुक्त जाती आणि जमाती/नवबौध्द इत्यादी जाती जमातीतील शेतक-यांचा प्राधान्याने विचार करण्यात यावा.

१३.१३ प्रशिक्षण सहलीचा प्रशिक्षणार्थी १८ ते ४५ च्या वयोगटातील असावा व तो शक्यतो सुशिक्षित असावा.

१३.१४ शेतक-याची प्रशिक्षण सहल आयोजित करतांना गळितधान्य पिकाविषयी संशोधन करणारे राष्ट्रीय स्तरावरील तसेच राज्य स्तरावरिल राष्ट्रीय संशोधन केंद्र, विभागीय संशोधन केंद्र, कृषि विद्यापीठे, कृषि महाविद्यालये, कृषि विज्ञान केंद्र इत्यादी ठिकाणी भेटी देणे अनिवार्य आहे.वरीलप्रमाणे सहलीचा ५ दिवसांचा भेटीच्या स्थळांसह कार्यक्रम तयार करून त्यांस विभागीय कृषि सहसंचालक यांची मान्यता घेऊनच सहलीचे आयोजन करावयाचे आहे, सहलीवरील खर्च करतांना वित्तीय नियमांचा अवलंब केला जाईल हे पहावे.

१३.१५ प्रशिक्षण सहली करिता प्रशिक्षण सहल नियंत्रक म्हणून एक तंत्र अधिकारी/कृषि अधिकारी दर्जाचा अधिकारी शेतकऱ्यांसमावेत पाठविण्यात यावा. प्रशिक्षण सहल नियंत्रकाची निवड जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचेमार्फत करण्यात यावी. प्रशिक्षण सहल नियंत्रकाची निवड करताना तो अभ्यासु, होतकरु, गळितधान्य पिकांची संपुर्ण माहिती असणारा आणि बाहेरील राज्यातील संशोधन केंद्रावरील शास्त्रज्ञांशी इंग्रजी आणि हिंदीमध्ये संभाषण करून त्याची मराठीतुन माहिती शेतकऱ्यांना उपलब्ध करून देणारा असावा. या अधिकाऱ्याचा प्रवास भत्ता आणि प्रवास खर्च हे प्रचलित पध्दतीने इतर प्रवासाकरीता होणाऱ्या राज्यातर्गत तसेच राज्याबाहेरील प्रवास भत्ता देयकाप्रमाणे प्रशासकीय तसेच वित्तीय नियमांच्या अधिन राहून करण्यात यावा.

१३.१६ प्रशिक्षण सहल संपल्यानंतर प्रशिक्षणार्थींची नावे, पत्ते, वर्गवारी, प्रशिक्षणार्थींची सहलीबाबतची मते तसेच आपण केलेल्या खर्चाची तपशीलवार माहिती, तसेच प्रशिक्षणार्थींस देण्यात आलेल्या माहितीपत्रिकांच्या प्रती, फोटोग्राफ इत्यादी सह सविस्तर अहवाल कृषि आयुक्तालयास सादर करावा.

१३.१७ प्रशिक्षण सहलीचा उद्देश काय आहे आणि प्रशिक्षण सहलीमधून काय साध्य करावयाचे आहे याबाबत शेतकऱ्यांना स्पष्ट सांगण्यात यावे. प्रशिक्षण सहल नियंत्रकाची जबाबदारी फक्त शेतकऱ्यांना मार्गदर्शक म्हणूनच राहिल याची स्पष्ट कल्पना शेतकऱ्यांना देण्यात यावी.

१३.१८ प्रशिक्षण सहलीसाठी राज्याबाहेरील तसेच राज्यातील प्रवास रेल्वे/शासकीय बस/राज्य प्रादेशिक महामंडळाच्या बस यांचेद्वारेच करण्यात यावा. खाजगी बसने प्रवास केल्यास काही अपघातासारखी घटना घडल्यास त्याची जबाबदारी शासनाची राहणार नाही याची स्पष्ट कल्पना शेतकऱ्यांना देण्यात यावी.

१३.१९ प्रशिक्षण सहलीसाठी शेतकऱ्यांची निवड करताना ज्या शेतकऱ्यांना हृदयरोग किंवा इतर तत्सम आजार आहेत अशा शेतकऱ्यांची निवड करू नये. त्याचप्रमाणे प्रवासादरम्यान जर शेतकऱ्यांना काही प्रकृतीच्या संदर्भात त्रास झाला तर त्याची सर्वस्वी जबाबदारी वैयक्तिक शेतकऱ्याची राहिल. प्रशिक्षण सहली दरम्यान

प्रकृती अस्थाव्यामुळे वैकीय सेवेसाठी खर्च करावा लागल्यास त्याची सर्वस्वी जबाबदारी शेतकऱ्यांची राहिल याची स्पष्ट कल्पना सर्व शेतकऱ्यांना देण्यात यावी.

१३.२० प्रशिक्षण सहलीदरम्यान काही दुखःद घटना घडल्यास प्रशिक्षण सहलीच्या अनूदानाव्यतिरीक्त इतर कोणतेही अर्थसहाय्य शेतकऱ्यांना देय राहणार नाही याची स्पष्ट कल्पना शेतकऱ्यांना देण्यात यावी आणि प्रशिक्षण सहलीसाठी निवड झालेल्या प्रत्येक शेतकऱ्यांकडून पुढीलप्रमाणे लेखी हमीपत्र घेण्यात यावे.

१३.२१ बस निश्चितीची कार्यपध्दती, दर याबाबत जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी यांचे स्तरावर निर्णय घेण्यात यावा.

हमीपत्र

कारणे हमी पत्र देतो की, कृषि विभागाने आयोजित केलेल्या, आयसोपॉम अंतर्गत गळीतधान्य विकास योजनेतर्गत आयोजित करण्यात आलेल्या प्रशिक्षण सहलीसाठी मी माझ्या वैयक्तिक जबाबदारीवर राजीखुशीने जात आहे.

प्रशिक्षण सहली दरम्यान दुर्दैवाने काही अपघात झाला/प्रकृती अस्वास्थ्यामुळे दवाखान्यात दाखल करावे लागले अथवा माझे काही बरे वाईट झाले तर त्याची जबाबदारी माझी वैयक्तिक राहिल. यासंदर्भात मी अथवा माझे कुटुंबीय अथवा जवळचे किंवा दुरचे नातेवाईक अथवा मित्र परिवार कोणत्याही प्रकारच्या अर्थसहाय्याची मागणी शासनाकडे करणार नाही.

आपला/आपली विश्वासू

स्वाक्षरी:-

शेतकऱ्याचे नाव:-

साक्षीदार.

शेतकरी गट निर्मिती व प्रशिक्षण

प्रत्येक प्रकल्पामध्ये शेतकरी गट निर्मिती व प्रशिक्षणासाठी रुपये २०००० मंजूर करण्यात आले आहेत. त्यापेकी शेतकरी गट निर्मितीसाठी रुपये ५००० व प्रशिक्षणासाठी रुपये १५००० खर्च करण्यात यावेत.

शेतकरी गट निर्मिती - प्रत्येक प्रकल्प हा एक विशेष कार्य आधारभूत घेवून अंमलबजावणी करणेत यावी. ग्रामबिजोत्पादन गट, पणन गट, एकात्मिक किड व्यवस्थापन गट, सेवा पुरवठादार गट, सेंद्रिय शेती गट किंवा गळीतधान्याचे उत्पादन वाढून शेतकऱ्यांचे उत्पादनामध्ये वाढ होण्यासाठी इतर कोणतेही विशेष कार्य करणारे प्रकल्पातील शेतकऱ्यांचे गट तयार करून या गटास प्रशिक्षण देण्यात यावे. कृषि विद्यापिठ, कृषि संशोधन केंद्र कृषि प्रक्रीया, पणन व्यवस्थापन यासारख्या संस्थांना भेटी आयोजनांस हरकत नाही यासाठी रु. ५००० अनुदान मर्यादा आहे. यासाठी येणारा वस्तुनिष्ठ प्रत्यक्ष खर्च माहिती पुस्तिका गटांसाठी आवश्यक रजिस्टर इ.साठी अदायगी करणेत यावा. उर्वरित खर्च शेतकऱ्यांनी स्वतः करावयाचा आहे. सदरच्या गटांची नोंदणी आत्मा संस्थेवर केल्यावरच अनुदान अनुज्ञेय राहिल.

शेतकरी प्रशिक्षण - प्रशिक्षणाचा कार्यक्रम पीक प्रात्यक्षिके व ग्रामबिजोत्पादन कार्यक्रमाशी निगडित/संलग्न ठेवावा. या कार्यक्रमांतर्गत व शेतकरी प्रशिक्षणाचा समावेश आहे. शेती तंत्रज्ञान अवगत करणे व कौशल्यामध्ये वाढ करणे हा या प्रशिक्षणाचा प्रमुख हेतू आहे.

खरीप हंगामासाठी शेतकरी प्रशिक्षण मे महिन्यात आयोजित करावीत. तर रब्बी हंगामासाठीचे प्रशिक्षण सप्टेंबर मध्ये आयोजित करावीत.

प्रशिक्षण चमु :- शेतक-यांचे प्रशिक्षण कृषि विभागामार्फत निश्चित केलेल्या जिल्हास्तरीय प्रशिक्षण अधिका-यांचे चमूमार्फत आयोजित करावे. या चमुमध्ये कृषि उपसंचालक दर्जाचा एक व इतर चार ते पाच तंत्र अधिकारी यांचा समावेश करण्यात यावा. कृषिमित्र, कृषि विज्ञान केंद्र, कृषि विद्यापीठाचे शास्त्रज्ञ यांचा सहभाग घ्यावा. प्रशिक्षण आयोजित करण्यापूर्वी तेथील स्थानिक कृषि विषयक गरजा निश्चित कराव्यात. प्रगत कृषि तंत्रज्ञान व त्या भागात प्रचलीत असलेली पध्दत यामधील तफावत ओळखून प्रशिक्षणाचे विषय निश्चित करावेत व प्रकल्पातील शेतकरी व गट प्रमुख यांना प्राधान्याने प्रशिक्षण द्यावे.

प्रति प्रशिक्षणाचा खर्च :- रु.१५०००/-प्रति प्रशिक्षण वर्ग - (५० शेतकरी २ दिवस) यात शेतक-यांचा येण्या-जाण्याचा खर्च, इंधन विद्यापीठ दैनंदिनी, शेतकरी मासिकांचे विशेषांक, भोजन व निवास, विषय विशेषज्ञांचे मानधन इ.चा समावेश राहिल. प्रशिक्षण साहित्य प्रथम क्षेत्रीय आवश्यकता काय आहे, याचा अभ्यास करूनच निर्माण करावे. यामध्ये slides/photographs, इ. समावेश करावा. विशेषरित्या तयार केलेला मजकूर झेरॉक्स करून द्यावा. कारण प्रत्येक प्रशिक्षण वर्गातील शेतक-यांची आवश्यकता भिन्न असू शकेल. केवळ अनाठायी छापील प्रत्रके काढू नयेत. अनावश्यक छपाई करणे, हा प्रशिक्षणात उपलब्ध असलेल्या अनुदानाचा दुरुपयोग समजला जाईल. अधिक सुसंगतरित्या खर्चाचे नियोजन पुढीलप्रमाणे करावे.

अनुदानातून खालील बाबींवर खर्च करावा.

१) व्याख्यात्याचे मानधन रु.१५०/- प्रति व्याख्यान (१० व्याख्याने)	रु. १५००/-
प्रशिक्षणार्थींची निवास व भोजन व्यवस्था (रु.१००/- प्रतिदिन प्रति प्रशिक्षणार्थी प्रमाणे)	रु. १००००/-
२) प्रशिक्षण साहित्य छपाई , प्रसिध्दी, कंटूर मार्कर इत्यादी	रु. १५००/
किरकोळ खर्च व इतर साहित्य	रु. २०००/-
एकूण प्रति प्रशिक्षण	रु.१५०००/-

पिकावरील किड व रोगांची ओळख, नियंत्रणाचे उपाय व पध्दती, पिक संरक्षण औजारांची देखभाल व दुरुस्ती, फेरोमोन ट्रॅप्स वापरण्याबाबत शास्त्रीय ज्ञान व कार्यपध्दती, अ'यावत माहिती, मार्केटींग बाबतची माहिती करून घेण्यासाठी हे प्रशिक्षण वर्ग आयोजित करावेत. प्रशिक्षण कालावधी ठरविण्यासाठी अगोदर त्या विषयातील तज्ञ, कृषि विद्यापीठातील शास्त्रज्ञ तसेच कृषि विभागातील अनुभवी अधिकारी इत्यादीं बाबींचा प्रशिक्षणाचा तपशिलवार कार्यक्रम तयार करतांना विचार व्हावा. प्रशिक्षणाच्या वेळी वाटप करावयाचे प्रशिक्षण साहित्य, पेन, फोल्डर, कागद तसेच अभ्यासक्रमाशी सुसंगत नोट इ.बाबी तयार करून घ्याव्यात. सदरचे प्रशिक्षण वर्ग तातडीने हंगामापूर्वीच आयोजित करावेत. सदर प्रशिक्षणाचे वेळापत्रक खालील प्रमाणे तयार करण्यात यावे.

अ.क्र.	योजने चे नांव	तालुका	प्रशिक्षण वर्ग संख्या	प्रशिक्षणा चे ठिकाण	प्रशिक्षणा चा कालावधी	प्रशिक्षणार्थी ची संख्या	दिव स	वेळ	व्याख्यानाचा विषय	व्याख्या त्याचे नांव

प्रशिक्षण आयोजित करावयाचे ठिकाण :-

शेतक-यांचे सर्व प्रशिक्षण वर्ग शासनाने निर्धारित केलेल्या संबंधित तालुक्यातील शेतकरी प्रशिक्षण केंद्र व कृषि चिकित्सालय येथे आयोजित करावे. ज्या तालुक्यात असे केंद्र नाही, त्या परिस्थितीत नजिकच्या तालुक्याच्या केंद्रावर अथवा कृषि विज्ञान केंद्रावर प्रशिक्षण आयोजित करावे.

प्रशिक्षणामध्ये खालीलप्रमाणे मार्गदर्शन करण्यात येत आहे.

प्रशिक्षणासाठी तालुक्याच्या ठिकाणी असलेल्या कृषि चिकित्सालय, तालुका बिज गुणन केंद्र अथवा तालुक्यातील प्रमुख गावांमध्ये शाळा/महाविद्यालय मधील वर्ग उपलब्ध करून घेऊन एकाच वेळी विविध योजनांतर्गत, विविध विषयांवरिल प्रशिक्षण वर्ग आयोजित करता येतील. यामागील संकल्पना अशी आहे की, विविध पिक गटांसाठी जसे की, गळीतधान्य/कडधान्य/ तृणधान्य/कापूस या योजनांतर्गत प्रत्येकी ५० प्रशिक्षणार्थी निवडून प्राथमिक सुविधा व एक दिवस रहाण्याची सुविधा होऊ शकेल अशा शाळा/ महाविद्यालयात ४ ते ५ स्वतंत्र वर्ग घेऊन तेथे संयुक्त प्रशिक्षण वर्ग आयोजित करणे. यासाठी विविध विषयांचे उदा. पीकसंरक्षण, कृषिविद्या, मृदशास्त्र, बीजोत्पादन, पीकगटांचे विशेषज्ञ यांना दोन दिवसांसाठी पाचारण करावे. प्रशिक्षणाचा कार्यक्रम अशा रितीने आखावा की, या विशेषज्ञांना क्रमाक्रमाने सर्व योजनांतर्गत प्रशिक्षण वर्गात मार्गदर्शन करता येईल. या ठिकाणी कृषिविषयक प्रदर्शन व साहित्य ठेवावे. प्रशिक्षणाचे शेवटी लोकप्रतिनिधी, कृषि विषयक स्थानिक मान्यवर व्यक्तींना पाचारण करून त्यांचे उपस्थितीत सर्व विषयांचे प्रशिक्षणार्थीचे एकत्रित चर्चासत्र ठेवावे. कृषि चिकित्सालय/तालुका बिज गुणन केंद्र येथे घेतलेल्या प्रशिक्षण वर्गाचे वेळी गांडुळ खत, शून्य उर्जा आधारित शीतगृह, संग्रहालय इत्यादी दाखवावेत. त्यामुळे प्रशिक्षण अधिक उपयुक्त होईल. प्रक्षेत्रावरिल उत्पादनाचे नवीन बियाणे अथवा कीट (नमुना) प्रशिक्षणाचे खर्चातून दिल्यास शेतकरी त्या बियाण्याचा उपयोग करू शकेल. प्रत्येक प्रशिक्षण वर्गात अनुसूचित जाती आणि जमातींच्या शेतक-यांची त्यांच्या जिल्ह्यातील लोकसंख्येच्या प्रमाणात निवड करण्यांत यावी. प्रशिक्षणाचे संपूर्ण अभिलेख या केंद्रावर उपलब्ध ठेवावेत.

प्रशिक्षणाच्या समारोपाच्या वेळी शेतक-यांना देण्यांत आलेल्या प्रशिक्षणाविषयी प्रशिक्षणार्थींची मते प्रशिक्षणाच्या यशस्वीतेच्या दृष्टिने जाणून घेणे अत्यंत गरजेचे आहे. यासाठी प्रशिक्षणार्थींच्या प्रतिक्रिया/शंका समाधान यासाठी शेवटची १०/१५ मिनिटे राखून ठेवण्यात यावीत.

प्रशिक्षकांचे प्रशिक्षण/अधिका-यांचे प्रशिक्षण (टिओएफ)-

अधिका-यांचे/विस्तार कर्मचा-यांचे कौशल्य व ज्ञान वाढविणे व भविष्यात त्यांना प्रशिक्षण कार्यक्रमासाठी तज्ञ प्रशिक्षक (मास्टर ट्रेनर) बनविण्यासाठी राज्यातील कृषि वि'ापीठे, रामेती किंवा कृषि चिकीत्सालये या ठिकाणी वर्ग आयोजित करण्यात यावेत.

सन २०१३-१४ मध्ये एकात्मिक गळीतधान्य विकास कार्यक्रम अंतर्गत प्रशिक्षकांचे प्रशिक्षण आयोजित करावयाचे असून यासाठी खरीप हंगामात सोयाबीन या पिकाची निवड करण्यात आली आहे. प्रशिक्षकांचे प्रशिक्षण आयोजित करून या पिकांच्या उत्पादकतेत भरीव वाढ करणेसाठी पुढीलप्रमाणे मार्गदर्शक सुचना आहेत. राज्यात खरीप हंगामात सोयाबीन पिकांसाठी आठ, भुईमुग पिकांसाठी दोन व मका पिकासाठी दहा टिओएफ आयोजित करावयाची आहेत. या प्रशिक्षणासाठी पुढीलप्रमाणे ठिकाणे निश्चित करण्यात येत आहेत.

अ.क्र.	जिल्हा	पीक
१	नाशिक, धुळे	भुईमुग
२	अकोला, लातूर, नागपूर, यवतमाळ, नांदेड, उस्मानाबाद, वर्धा वाशिम	सोयाबीन
३	धुळे, नंदुरबार, जळगाव, अहमदनगर, सोलापूर, जालना, बीड, सांगली, उस्मानाबाद, बुलडाणा	मका

१३.१ प्रशिक्षकांचे प्रशिक्षण (टिओएफ) :-

प्रत्येक टिओएफ यशस्वीतीने आयोजित करण्यासाठी एका प्रशिक्षण समन्वयकाची (Co-ordinator) निवड करावी. तसेच त्याला मदतीसाठी तीन तज्ञ प्रशिक्षक (Facilitators) देण्यात यावेत. प्रशिक्षण समन्वयक आणि तज्ञ प्रशिक्षकांनी एकात्मिक कीड व्यवस्थापनचे तीन महिन्यांचे प्रशिक्षण पूर्ण केलेले असावे. तसेच त्यांना टीओएफ / शेतीशाळा आयोजित करण्याचा अनुभव असावा. पिकाच्या संपूर्ण हंगाम कालावधीत पिकाच्या वाढीच्या प्रमुख अवस्थांमध्ये प्रत्यक्ष शेतावर कृषि विभागातील अधिकारी/कर्मचारी यांना प्रशिक्षण देऊन त्याव्दारे भविष्यात चांगले प्रशिक्षक तयार करणे हा यामागील हेतू आहे. प्रत्येक टी.ओ.एफ. मध्ये ३० प्रशिक्षणार्थी सहभागी होतील. सदर प्रशिक्षणासाठी नोडल अधिकारी संबंधित जिल्हयाचे जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी असतील व संपर्क अधिकारी संबंधित उप विभागीय कृषि अधिकारी असतील. प्रति प्रशिक्षण वर्ग अनुदानाचा दर रुपये ५.०० लाख राहिल. पुढीलप्रमाणे घटकांचा अंतर्भाव राहिल.

बाबनिहाय तपशील

अ.क्र	बाब	रक्कम रुपये
१	प्रशिक्षक समन्वयकाचे मानधन रुपये २५०/- प्रमाणे x ७० दिवसांसाठी	१७५००
२	प्रशिक्षकाचे मानधन रु.१५०/- प्रमाणे x ३ प्रशिक्षकांसाठी x ७० दिवसांसाठी	३१५००
३	प्रशिक्षणार्थींचे मानधन रु ५०/- प्रमाणे x ३० पशिक्षणार्थींसाठी x ६० दिवसासाठी	९००००
४	संलग्न कर्मचारीवृंदासाठी दैनिक खर्चासाठी रक्कम रुपये ५०/- प्रमाणे	३०००
५	हॉल्ट चार्जस रु.३०/- प्रमाणे x ३४ प्रशिक्षणार्थी x ६० दिवसांसाठी	६१२००
६	क्षेत्रिय खर्च - प्रात्यक्षिके (२ हे) रु. ५००० x २	१००००
७	प्रशिक्षण वर्गासाठी आवश्यक साहित्यासाठी रु.१००/- प्रमाणे x ६० दिवस	६०००
८	एफ.एफ.एस.साठी अल्पोपहार इ. रु.३००/- प्रमाणे x ४ गावे x ८ सेन्शनसाठी	९६००

९	एफ.एफ.एस.साठी प्रशिक्षण साहित्य(४ एफ.एफ.एस करिता) प्रति शे.शा.प्रति १०० ते १५०)	१५०००
१०	भोजन व्यवस्था तरतूद रु.७५/- प्रमाणे ३४ प्रशिक्षणार्थी ६० दिवस	१५३०००
१४	पी.ओ.एल.चार्ल्स, किरकोळ दुरुस्त्या, भाड्याने वाहने घेणे	२५०००
१५	प्रशिक्षण साहित्य खरेदी (टि. ओ. एफ साठी)	१५०००
१६	संपर्क माध्यमावरील खर्च (फोन, फॅक्स, स्टेशनरी, सादील खर्च इत्यादी)	९७००
१७	विशेष विषयावरील व्याखात्याचे मानधन रुपये २५० x १० व्याखाते	२५००
१८	प्रशिक्षणार्थीची क्षेत्रिय सहल	१५०००
१९	उद्घाटन व क्षेत्रीय दिन खर्चासाठी	१००००
२०	समारोप समारंभासाठी तरतूद	१००००
२१	टी.ओ.एफ.चा अहवाल बनविण्याच्या खर्चासाठी तरतूद	१००००
२२	सादील खर्च	६०००
एकूण		५०००००

१३.२ प्रशिक्षणाचा कालावधी -

प्रशिक्षणाचा कालावधी ६० दिवसांचा असेल. सदर प्रशिक्षण २० दिवसांचे तीन भागांमध्ये आयोजित करण्यात यावे. पहिल्या २० दिवसांचे प्रशिक्षण सोयाबीन पेरणीच्या/लागवड अवस्थेच्या कालावधीमध्ये आयोजित करावे. दुस-या २० दिवसांचे प्रशिक्षण पीक वाढीच्या अवस्थेत असताना आयोजित करा. तिस-या भागाचे प्रशिक्षण पीक काढणीच्या अवस्थेत असताना आयोजित करावे. तसेच प्रशिक्षणास जोडून नजिकच्या गावांमध्ये टीओएफ संलग्न दोन शेतीशाळा आयोजित कराव्यात. प्रशिक्षणार्थींचे दोन गट करून त्यांचे मार्फत शेतक-यांच्या शेतीशाळा राबविणेबाबत प्रात्यक्षिके घ्यावे.

१३.३ प्रशिक्षणाचा अभ्यासक्रम -

या प्रशिक्षणाचा अभ्यासक्रम सोयाबीन पिकाच्या एकात्मिक किड व्यवस्थापनाच्या प्रशिक्षकांचे प्रशिक्षणाच्या धर्तीवर (सोयाबीन आय पी एम टी ओ एफ) निश्चित करावा.

प्रशिक्षणासाठी प्रशिक्षण समन्वयक आणि तज्ञ प्रशिक्षण यांनी प्रशिक्षणाचा अभ्यासक्रम तयार करावा. यासाठी उपलब्ध मार्गदर्शक पुस्तिकांचा (Training manual) आधार घेऊन अभ्यासक्रम तयार करावा. अभ्यासक्रमामध्ये प्रदील बाबींचा प्रामुख्याने समावेश करावा.

- (१) एकात्मिक पीक व्यवस्थापन (Integrated crop management)
- (२) एकात्मिक अन्नद्रव्ये व्यवस्थापन (Integrated nutrient management)
- (३) एकात्मिक कीड व्यवस्थापन (Integrated pest management)

१३.४ प्रशिक्षणासाठी अधिकारी/ कर्मचा-यांची निवड, सोयाबीन पिकांचे क्षेत्र मोठ्या प्रमाणात असलेल्या तालुक्यातील अधिकारी / कर्मचारी प्रशिक्षणासाठी निवडावेत. संबंधित जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी त्यांचे जिल्हयासाठी दिलेल्या संख्येनुसार प्रशिक्षणार्थींची निवड करून विभागीय कृषि सह संचालक यांना सादर करावी. विभागीय कृषि सह संचालक यांनी प्रशिक्षणार्थींची यादी आयुक्तालयास सादर करावी. आयुक्तालयातून

सदर प्रशिक्षणार्थींचे प्रशिक्षणाबाबतचे आदेश निर्गमित करण्यात येतील. नोडल अधिकारी (जि.अ.कृ.अ.) यांचेकडून प्रशिक्षणाचा कार्यक्रम प्राप्त होताच सदर प्रशिक्षणार्थींना प्रशिक्षणासाठी वेळेवर कार्यमुक्त करावे.

ड) कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद स्तरावर राबवावयाच्या बाबी :-

१) पिक संरक्षण उपकरणे	२) सुधारीत कृषि औजारे
३) एचडीपीई व पीव्हीसी पाईपचे वाटप	४) ब्रश कटर व साहित्य
५) बहु पिक मळणी यंत्र	६) पंपसेट

पीक संरक्षण उपकरणे :-

अनुदानाचा दर

हस्तचलित पीक संरक्षण उपकरणांच्या किंमतीच्या ५० टक्के अथवा जास्तीत जास्त रु.८००/- प्रति औजार (रु.आठशे फक्त) यापैकी जे कमी असेल ते अनुदान प्रति लाभार्थी देय राहिल. तसेच स्वयंचलित पीक संरक्षण उपकरणांच्या किंमतीच्या ५० टक्के अथवा जास्तीत जास्त रु.२०००/- प्रति औजार (रु. दोन हजार फक्त) यापैकी जे कमी असेल ते अनुदान प्रति लाभार्थी देय राहिल. कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांच्या मागणी प्रमाणे पिक संरक्षण उपकरणे आदेश दिल्यापासून ६० दिवसात पाठविण्याची जबाबदारी कृषि उद्योग विकास महामंडळाची राहिल. अन्यथा नियमाप्रमाणे दंड आकारणी करण्यात येईल.

सन २०१३-१४ साठी पीक संरक्षण उपकरणांचे तांत्रिक निकष, पुरवठादार संस्था, दर तसेच खरेदी पध्दत याबाबतच्या सूचना गु.नि.-५, कृषि आयुक्तालय, पुणे- १ यांचेकडून आपणांस निर्गमित होतील. पीक संरक्षण उपकरणांचा आय.एस.आय. क्रमांकाप्रमाणे प्रत्येक उपकरणाची क्षमता, ठराविक गेजचा पत्रा, पीव्हीसी लान्सची लांबी व व्यास लान्सला जोडलेले लिव्हर व नोझलचा प्रकार, खांद्यावरील व पाठीवरील कुशन्स इ. बाबी योग्य असल्याबाबत तपासून घेण्याची जबाबदारी जिल्हा परीषदेच्या अधिका-यांची राहिल.

पुरवठा करण्यात येणारी सर्व उपकरणे गट पातळीवर स्विकृत करताना तपासून घेण्याच्या सूचना जिल्हातील / तालुक्यातील सर्व संबंधित अधिकारी/कर्मचारी यांना आपलेस्तरावरून देण्यात याव्यात. आपल्या जिल्हयातील लक्षांकानुसार लाभार्थीची निवड करण्यासाठी गटनिहाय शेतकऱ्यांच्या मागणीनुसार लक्षांक विभागणी करण्यांत यावी व निवडलेल्या लाभार्थींना पीक संरक्षण उपकरणे वेळेत पुरवठा होतील, याची दक्षता घेण्यांत यावी. कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परीषद यांनी पिक संरक्षण उपकरणे खरेदी करावीत व पुरवठादार संस्थेस देयके अदा करावीत.

१) सुधारीत कृषि औजारे -

अनुदानाचा दर

या बाबीमध्ये हस्तचलित, बैलचलित व स्वयंचलित औजारांचा वाटप करणे अपेक्षित आहे. हस्तचलित व बैलचलित औजारांकरिता किंमतीच्या ५० टक्के किंवा रु. २५००/- च्या मर्यादेत यापैकी जे कमी असेल ते व स्वयंचलित औजारांसाठी किंमतीच्या ५० टक्के किंवा रु. १५०००/- च्या मर्यादेत यापैकी जे कमी असेल ते अनुदान देय राहिल. कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांच्या मागणी प्रमाणे औजारे आदेश दिल्यापासून

६० दिवसात पाठविण्याची जबाबदारी कृषि उद्योग विकास महामंडळाची राहिल. अन्यथा नियमाप्रमाणे दंड आकारणी करण्यात येईल.

कृषि आयुक्तालयाच्या गुण नियंत्रण - ५ शाखेकडून मंजूर केलेल्या यादी नुसार औजारे खरेदी करण्यात यावीत. सन २०१३-१४ साठी सुधारित कृषि औजारे तांत्रिक निकष, पुरवठादार संस्था, दर तसेच खरेदी पध्दत याबाबतच्या सूचना गुण नियंत्रण - ५, कृषि आयुक्तालय, पुणे- १ यांचेकडून आपणांस निर्गमित होतील.

पुरवठा करण्यांत येणारी सर्व सुधारित कृषि औजारे गट पातळीवर स्विकृत करतांना तपासून घेण्याच्या सूचना जिल्हयातील/तालुक्यातील सर्व संबंधित अधिकारी/कर्मचारी यांना आपलेस्तरावरून देण्यात याव्यात. आपल्या जिल्हयातील लक्षांकानुसार लाभार्थीची निवड करण्यासाठी गटनिहाय शेतकऱ्यांच्या मागणीनुसार लक्षांक विभागणी करण्यांत यावी व निवडलेल्या लाभार्थींना सुधारित कृषि औजारे वेळेत पुरवठा होतील, याची दक्षता घेण्यांत यावी. कृषि विकास अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी सुधारित कृषि औजारे खरेदी करावीत व पुरवठादार संस्थेस देयके अदा करावीत.

एचडीपीई पाईप/पीव्हीसी पाईप :-

पाण्याच्या स्रोतापासून प्रक्षेत्रावर पाणी नेण्यासाठी व पिकांना पाणी देण्यासाठी एचडीपीई पाईप व पीव्हीसी पाईप पुरवठा ही बाब समाविष्ट आहे. ज्या बागायत क्षेत्रातील अथवा कोरडवाहू क्षेत्रातील शेतकऱ्यांकडे संरक्षित पाणी उपलब्ध आहे. परंतु या साधना अभावी गळितधान्य उत्पादनात घट येते अशा शेतकऱ्यांना याचा लाभ देण्यात यावा. लाभार्थी निवड आतापासूनच सुरु करण्यात यावी.

कृषि संचालक (निविष्ठा व गुणनियंत्रण)यांचे मार्फत सुधारित कृषि औजारे व एचडीपीई पाईप यांच्या खरेदी, लाभार्थी निवड, देयकांची अदायगी या बाबतच्या सविस्तर मार्गदर्शक सुचना निर्गमित करण्यात येतील. एचडीपीई पाईप खरेदी करताना शासन निर्णय व मार्गदर्शक सुचनांमध्ये दिलेल्या सुचनांचा अवलंब करून महाराष्ट्र कृषि उद्योग विकास महामंडळामार्फत खरेदी व वाटप करण्यात यावी. त्या अनुषंगाने गळितधान्य विकास कार्यक्रमांमध्ये एचडीपीई पाईप पुरवठा संदर्भात पूरक सूचना खालीलप्रमाणे देण्यात येत आहेत.

- ३.१ लाभार्थीची निवड :- लाभ घेवू इच्छिणारा लाभार्थी स्वतः शेतकरी असावा व सन २०१३-१४ मध्ये गळितधान्य पिकाचे उत्पादन घेणारा असावा.
- ३.२ अनुदानाचे प्रमाण :- क्षेत्र मर्यादेची अट राहणार नाही. एका लाभधारक शेतकऱ्यास प्रत्यक्ष आवश्यकतेनुसार जास्तीत जास्त ८०० मीटर लांबीचे पाईप पुरवठा करावेत. यासाठी किंमतीच्या ५० टक्के अथवा जास्तीत जास्त रुपये १५०००/- अनुदान देय राहिल. शेतकऱ्यांच्या मागणीनुसार ६३ एमएम, ७५ एमएम, ९० एमएम व्यासाच्या ६ मीटर पाईपचा पुरवठा करण्यात यावा.
- ३.३ पाईपवर नाव कोरणे (Embossing) पुरवठादार संस्थानी एचडीपीई पाईप पुरवठा करताना ६ मीटरचे प्रत्येक पाईपवर pipe/isopom/oilseed/Maize 2013-14 असे योजनेचे नांव स्पष्टपणे कोरलेले असावे
- ३.४ शेतकऱ्यांचे अर्ज स्विकारणे व अनुदान मंजूर करणे :- सन २०१३-१४ या आर्थिक वर्षाच्या ठिबक व तुषार सिंचन योजनेअंतर्गत विहित केलेल्या कार्यपध्दतीप्रमाणे शेतकऱ्याने करावयाच्या अर्जाचा नमुना विहित करून द्यावा. शेतकऱ्यांनी या नमुन्यात अर्ज केल्यानंतर त्याची नोंद नोंदवहीत करावी. पुरवठा आदेश देताना लाभार्थ्यांनी मागणी केलेल्या परंतु शासन निर्णयामध्ये समाविष्ट असलेल्या कंपनीचा व ब्रँड नेमच्या ६३ एमएम, ७५ एमएम, ९० एमएम व्यासाच्या ६ मीटर पाईपचे आदेश देण्यात यावेत.

- ३.५ केंद्र पुरस्कृत सुक्ष्म सिंचन योजना सन २०१२-१३ च्या अंमलबजावणीबाबत सुक्ष्म सिंचन अभियाना अंतर्गत संचालक, फलोत्पादन यांनी निर्मित केलेल्या मार्गदर्शक सुचना प्रमाणे लाभार्थीची पात्रता, पूर्वसंमती, मोका तपासणी, परफॉर्मन्स गॅरंटी, विक्री पश्चात सेवाकेंद्रे, गुणवत्ता नियंत्रणासाठी पुरवठा पश्चात नमुना घेणे या बाबत कार्यवाही करण्यात यावी.
- ३.६ योजनेचे सनियंत्रण आणि तपासणीबाबत :- एचडीपीई पाईप पुरवठा या घटकांची तपासणी विविध स्तरावरील अधिका-यांनी खालील प्रमाणात करून योजनेवर सनियंत्रण करावे.

१	कृषि अधिकारी, पंचायत समिती	१०० टक्के
२	गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती	२५ टक्के
३	कृषि विकास अधिकारी/जिल्हा कृषि अधिकारी/माहिम अधिकारी (खर्चाच्या प्रमाणात सर्व तालुक्यात)	५ टक्के
४	अतिरिक्त मुख्य कार्यकारी अधिकारी /जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी	३ टक्के
५	विभागीय कृषि सह संचालक आणि त्यांचे कार्यालयातील अधिक्षक कृषि अधिकारी प्रत्येकी	१ टक्का

तपासणी केलेल्या एचडीपीई पाईपच्या नोंदी स्वतंत्र नोंदवहीत ठेवाव्यात. तपासणी अहवाल कृषि विकास अधिकारी यांनी विभागीय कृषि सह संचालक यांना सादर करावेत व विभागीय कृषि सह संचालक त्यांचे विभागाचा संकलीत अहवाल आयुक्तालयास प्रत्येक ३ महिन्यांनंतर सादर करावा.

- ३.७ उपलब्ध झालेले/वाटप केलेले एचडीपीई पाईप आणि झालेला खर्च यांचा तपशील मासिक प्रगती अहवालासोबत नियमितरित्या सादर करावा.
- ३.८ एचडीपीई पाईप हे निर्धारित केलेल्या गुणवत्तेचे आहेत कि नाही याची नमुना काढून तपासणी करून घेण्यात यावी. तपासणी झाल्यानंतर सदर पाईप योग्य गुणवत्तेचे आढळून आल्यास संबंधीत देयकाची अदायगी १५ दिवसाच्या आत पुरवठा संस्थेस करण्यात यावी जर पाईप कमी गुणवत्तेचे आढळून आल्यास पुरवठादार कंपनीवर नियमानुसार कार्यवाही करण्यात यावी. तसेच लाभार्थी हिस्सा प्राप्त झाल्यानंतर सदर रक्कम पुरवठा संस्थेस तात्काळ अदा करण्यात यावी. पुरवठा पश्चात नमुने काढून न तपासताच देयके अदा केल्यास संपूर्ण रक्कम वसूल पात्र राहिल याची नोंद घ्यावी.

ब्रश कटर व साहित्य

आपल्या कार्यक्षेत्रातील महिला स्वयं सहायता गट, इतर स्वयं सहायता गट, ग्रामपंचायत यांना सदर औजारे ५० टक्के अनुदानाच्या मर्यादेत पुरवठा करण्यात यावीत. संचालक (निविष्ठा व गुणनियंत्रण) यांचे दर निश्चिती परिपत्रकानुसार याची खरेदी करण्यात यावी

नाविण्यपूर्ण बाबीं अंतर्गत गळीतधान्य पिकांसाठी ब्रश कटर हे किंमतीच्या ५० टक्के किंवा रु. ३००००/- च्या मर्यादेत अनुदान देय राहिल.

बहु पिक मळणी यंत्र

आपल्या कार्यक्षेत्रातील महिला स्वयं सहायता गट, इतर स्वयंसहायता गट, ग्रामपंचायत यांना सदर औजार ५० टक्के अनुदानाच्या मर्यादेत पुरवठा करण्यात यावीत. संचालक (निविष्ठा व गुणनियंत्रण) यांचे दर निश्चिती परिपत्रकानुसार क्षेत्रिय स्तरावर मागणी घेऊनच याची खरेदी करण्यात यावी.

नाविण्यपूर्ण बाबीं अंतर्गत विविध गळीतधान्य पिकांच्या मळणी साठी बहु पिक मळणी यंत्र हे किंमतीच्या ५० टक्के किंवा रु. २४०००/- च्या मर्यादेत अनुदान देय राहिल. परंतु मागणी नोंदवितांना शक्यतो गटातील लाभार्थींच्या नावांसह मागणी नोंदविणे बंधनकारक राहिल.

पंपसेट वितरण

१. डार्क किंवा ब्राऊन झोनमध्ये समावेश नसलेल्या/जिल्ह्यातील तालुक्यासाठी पंपसेट देय राहिल. याबाबत केंद्रीय भुजल सर्वेक्षण समितीने सदर क्षेत्र डार्क किंवा ब्राऊन झोन मध्ये येत नसल्याबाबत प्रमाणीत केलेले असावे.
२. ५ एच.पी. पर्यंत क्षमतेचे पंपसेट डार्क झोन मधिल भागात ज्याठिकाणी वेगवेगळ्या योजनेतून शेततळी घेण्यात आलेली आहे त्या भागात वितरीत करण्यात यावे.
३. डिझेल किंवा इलेक्ट्रीकल पंपसेट (१० एच पी पर्यंत) भारतीय मानक संस्थेचे IS10804 (1994) या मानकाचे असणे बंधनकारक आहे किंवा Farm Machines Training Institute of GOI-cif, Bhopal or SAUS यांनी प्रमाणित केलेला असावा.
४. मका पिकासाठी पंपसेटसाठी लाभार्थी निवडीची जबाबदारी तालुका कृषि अधिकारी यांची राहिल. लाभार्थी निवड करताना ज्या शेतकऱ्यांनी यापुर्वी शेततळ्याचा अथवा विविध केंद्र/राज्य पुरस्कृत योजनेत विहिरीचा लाभ घेतलेला आहे अशा लाभार्थींची प्राधान्याने पंपवितरणासाठी निवड करण्यात यावी. असा लाभार्थी नसल्यास इतर शेतकऱ्यांच्याकडे खात्रीचा पाणीपुरवठा स्रोत असल्याची खातरजमा करून निवड करण्यात यावी. तसेच तालुक्याची एकत्रित मागणी जिअकअ यांचेकडे नोंदविण्यात यावी. जिअकअ यांनी खरेदी संदर्भात जिल्हा अधिकारी/मुख्य कार्यकारी अधिकारी जिल्हापरिषद यांच्या अध्यक्षतेखालील जिल्हा स्तरीय कमिटीमध्ये खरेदीबाबतचा निर्णय अंतिम करण्यात यावा. भुजल सर्वेक्षण यंत्रणाचे प्रतिनिधी /लघुपाटबंधारे विभागाचे प्रतिनिधी या कमिटीचे सदस्य असावे.
५. पंपसेट ही बाब राजीवगांधी ग्रामीण विद्युतीकरण योजनेशी एकात्मिकरित्या राबविण्यात यावी.
६. पंपसेटसाठी रक्कम रुपये १०,०००/- अथवा किमतीच्या ५० टक्के यापैकी जे कमी असेल ते अनुदान म्हणून देय राहिल.

विशेष सूचना

- योजनेतील मंजूर लक्षांकास अनुसरून आयुक्तालय स्तरावरून बाबनिहाय दिलेल्या लक्षांकानुसार दिलेल्या योजनेची अंमलबजावणी करणेची आहे. आयुक्तालयाच्या परवानगीशिवाय कोणत्याही परिस्थितीत क्षेत्रिय स्तरावरून बाबबदल करणेत येऊ नये.

- विविध योजनेच्या अंमलबजावणीमध्ये शेतकरी वाटा/हिस्सा याचा समावेश असून सदर हिस्सा क्षेत्रिय स्तरावर क्षेत्रिय कर्मचा-यामार्फत शेतक-यांकडून गोळा केला जातो. हा हिस्सा प्राप्त होताच सत्वर संबंधीत पुरवठादार संस्थेकडे भरणा करणेसाठी कार्यालयात जमा करावा. याबाबत मा. आयुक्त यांचे कक्षामधून लेखा विषयक कार्यपध्दतीबाबत सविस्तर परिपत्रक निर्गमित केले आहे. शेतकरी वाटा कार्यालयात जमा करण्यास दिरंगाई हा अपहार समजून या बाबत विलंब आढळल्यास कार्यालय प्रमुखाने संबंधीताबाबत प्रशासकीय कार्यवाही करावी अन्यथा कार्यालय प्रमुखास जबाबदार धरणेत येऊन या बाबत त्यांचे विरूध्द आवश्यक ती प्रशासकीय कार्यवाही करण्यात येईल याची नोंद घ्यावी.

अभिकरण- केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनानुसार आयसोपोम अंतर्गत गळीतधान्य, कडधान्य व मका या योजना राबविणेसाठी जिल्हा परिषदांना अभिकरण चार्जेस देय रहाणार नाहीत.

आकस्मिक खर्च :- अशासकीय संस्था कृषिमित्र, महिला व शेतकरी गट व कृषि पुरस्कार प्राप्त शेतकरी व इतर स्वायत्त संस्था यांचेमार्फत राबविल्या जाणा-या कार्यक्रमास एजन्सी चार्जेस आयुक्तालय, विभागाकडील या योजने अंतर्गत कार्यरत आस्थापनेस वेतन व भत्ते व योजना राबविण्यासाठी लागणारा आकस्मिक खर्च यासाठी हा निधी उपलब्ध केलेला आहे.

योजनेचे सनियंत्रण

योजनेचे सनियंत्रणाकरिता खालील प्रमाणे स्थळ तपासणी करावी.

१) विभागीय कृषि सह संचालक	०.५ टक्के
२) जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी	१ टक्के
३) कृषि विकास अधिकारी	३ टक्के
४) उप विभागीय कृषि अधिकारी	५ टक्के
५) तालुका कृषि अधिकारी	२५ टक्के
६) मंडळ कृषि अधिकारी/कृ अ जि प/ पं सं	५० टक्के
७) कृषि पर्यवेक्षक/कृषि सहाय्यक/कृषि विस्तार अधिकारी	१०० टक्के

जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी प्रत्येक महिन्याला योजनेचा आढावा घ्यावा. जिल्हयाचा /योजनेचा मासिक प्रगती अहवाल (एमपीआर) सॉफ्टवेअरचा वापर करून ईमेल व्दारे व लेखी विभागीय कृषि सह संचालक यांना पुढील महिन्याच्या ५ तारखेपर्यंत सादर करावा.

योजनेचे उपयोगीता प्रमाणपत्र केंद्र शासनास प्रत्येक तिमाही नंतर सादर करावे लागतात. त्यासाठी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना सूचित करण्यात येते की, योजनेचा जून, सप्टेंबर, डिसेंबर व मार्च चे तिमाही उपयोगीता प्रमाणपत्र प्रत्येक तीन महिन्यानंतर दिनांक ५ पर्यंत विभागीय कृषि सह संचालक कार्यालयास सादर करावे.

विभागीय कृषि सह संचालक व जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना संगणकीय प्रणालीव्दारे अनुदानाचे वितरण करण्यात येईल. संगणकीय प्रणालीव्दारे उपलब्ध करून दिलेले अनुदान महिनानिहाय पूर्णपणे खर्च होईल याची दक्षता घ्यावी.

विभागीय कृषि सह संचालक यांचे स्तरावर प्राप्त झालेल्या मासिक प्रगती अहवाल त्यांनी ई मेल व्दारे व लेखी सोबत दिलेल्या प्रपत्रात या कार्यालयास सादर करावे. विभागीय कृषि सह संचालक यांनी त्यांचे मासिक प्रगती अहवाल ईमेल व्दारे extn3@rediffmail.com या पत्त्यावर प्रत्येक महिन्याच्या १० तारखेपर्यंत पाठवावे. तसेच विभागाचे उपयोगीता प्रमाणपत्र प्रत्येक तीन महिन्यांनंतर या कार्यालयास सादर करावे.

विभागीय कृषि सह संचालक यांचे स्तरावर प्राप्त झालेले मासिक प्रगती अहवाल त्यांनी संकलन करून ईमेलव्दारे व लेखी सोबत दिलेल्या प्रपत्रामध्ये या कार्यालयास सादर करावे.

राज्य हिश्याचा खर्च या योजनेसाठी डिपीडीसी अंतर्गत ज्या लेखाशिर्षाखाली निधी उपलब्ध होईल त्या लेखाशिर्षाखाली दाखवावा.

आहरण व संवितरण अधिकारी - या कार्यक्रमाकरिता सन २०१३-१४ साठी आयुक्तालय स्तरावर कृषि संचालक, (विस्तार व प्रशिक्षण) कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे ५, विभाग स्तरावर विभागीय कृषि सह संचालक, जिल्हा स्तरावर जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, तालुकास्तरावर तालुका कृषि अधिकारी, मुख्य लेखा व वित्त अधिकारी (जिल्हा परिषद) यांना आहरण व संवितरण अधिकारी म्हणून घोषित करणेत आले आहे. कार्यक्रमाचे वेळापत्रक

अ. क्र.	बाब	खरीप अंतिम तारीख	रब्बी अंतिम तारीख
१	प्रकल्प निवड व प्रकल्प आराखडा तयार करणे	१० मे	१५ ऑगस्ट
२	शेतकऱ्यांच्या गटांची निवड	१५ मे	१५ ऑगस्ट
अ	गटांची सभा	१६ ते २० मे	१६ ते २० ऑगस्ट
ब	गटासाठी निविष्ठा मागणी	१६ ते २० मे	१६ ते २० ऑगस्ट
३	संकलित निविष्ठांची मागणी	२० मे	१५ ऑगस्ट
४	विस्तार अधिकारी प्रशिक्षण	२५ मे	१५ ऑगस्ट
५	टिओएफ सुरु करणे	२५ मे	१५ ऑगस्ट
६	शेतकरी सहल	१५ ऑगस्ट पुर्वी	१५ नोव्हेंबर
७	बियाणे पुरवठा	२५ मे	१५ सप्टेंबर
८	खते पुरवठा व जिवाणु खते पुरवठा	२५ मे	१५ सप्टेंबर
९	अवजारे पुरवठा	१५ जून	१५ सप्टेंबर
१०	यशोगाथा सादर करणे	डिसेंबर	एप्रिल

कृषि संचालक

(विस्तार व प्रशिक्षण)

कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य,
पुणे-४११ ००५.